

N. 34. 1832

WARREN TOWN

1832

59589

1917

[Faint handwritten text]

Digitized by the Internet Archive
in 2018 with funding from
Wellcome Library

52582/2

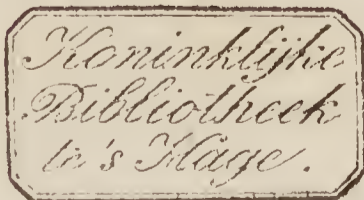
WAARNEMINGEN
EN
AANMERKINGEN,
BETREFFENDE
DE BESMETTELIJKHEID
DER
C H O L E R A,
EN
DE MAATREGELEN OM DEZE ZIEKTE
IN HARE VERSPREIDING TE
STUITEN.

(UIT HET HOOGDUITSCH.)

TE AMSTERDAM, BIJ
S. DE GREBBER.

1832.

WELLSVILLE PA 15387

21

WELLSVILLE PA 15387

WELLSVILLE PA 15387

WELLSVILLE PA 15387

21

WELLSVILLE PA 15387

21

WELLSVILLE PA 15387

WELLSVILLE PA 15387

WELLSVILLE PA 15387

WELLSVILLE PA 15387

21

VOORBERIGT.

De beide volgende Stukken, te vinden in het Cholera-Archiv (Band I, Heft. 2, S. 207—255.), bevatten naar mijn inzien bijzonderheden, die den (gewoonlijk) besmettelijken aard der Cholera en het nut van gepaste en tijdige middelen om deze ziekte te stuiten of te verdelgen, in sommige gevallen, buiten allen tegenspraak stellen. — Indien zij al bewijzen, dat het niet altijd mogelijk is, om de grenzen van een land of provincie geheel buiten het bereik dezer plaag te houden, hoe streng ook de maatregelen van afsluiting genomen worden, zoo bewijzen zij tevens, dat de cordons en andere gepaste maatregelen de doorbreking der ziekte aanmerkelijk vertragen, en de invoering der besmetting zeldzaam maken, waardoor het dan tevens de algemeene of plaatselijke besturen gemakkelijker wordt, om de

smelstof, op enkele punten ingedrongen, te vernietigen, en aldus hare verspreiding te beletten. Zoo zijn in besmette landen, onder overigens gunstige omstandigheden (verg. bl. 38 en v.), geheele streken vrij gebleven van de Cholera, terwijl deze ziekte rondom dezelve heen trok, zonder er in door te dringen. Vooral blijkt het uit de volgende stukken, dat de ziekte, in steden van mindere grootte en bevolking, waar het gezondheidsbestuur wel is ingerigt, en de beste en verstandigste ingezetenen, wel voorbereid en op hunne hoede zijnde, de handen met de regering volkomen in een slaan, terstond bij hare eerste verschijning, dikwijls met goed gevolg tegengegaan, en dadelijk bij hare eerste slagtoffers kan worden uitgeroeid. De geschiedenis der besmetting in den Regeringskreits Lignitz, welke het onderwerp van het tweede door ons vertaalde stuk uitmaakt (bl. 47—71.), strekt hiervan tot onmiskenbaar voorbeeld. Immers bleef deze kreits bijna geheel van de ziekte verschoond, terwijl zij in andere gedeelten van Pruissen, in het naburige Polen, enz., vrijhevig woedde. — Deze en andere gelukkige voorbeelden mogen de besturen onzer gewesten den moed en de volharding

geven, om hunne heilzame maatregelen en voorzorgen tot afwering en beteugeling der ziekte door te zetten, hoezeer andere meer of min verwijderde streken in ons vaderland daaraan werkelijk onderhevig zijn geraakt.

Dat overigens het stuk van Dr. WASSERFUHR (bl. 1—46.), die het Koninkl. Pruiss. 2de Armeecorps (*) als Generaal-Arts onder zijn geneeskundig bestier had, van veel waarde is, en zijne ondervinding, uit een zoo verheven standpunt verkregen, een aanmerkelijken graad van zekerheid geeft aan zijn gevoelen, dat hij met onwederlegbare stukken staaft, zal niemand betwijfelen: — te meer, daar de militaire Arts voorzeker veel naauwkeuriger de betrekkingen en gelegenheden kan nagaan, waarin de troepen zich, tijdens het uitbreken der besmetting op een of meer punten, bevonden, dan de burgerlijke Arts, hoe ijverig en welwillend ook zijne pogingen tot onderzoek zijn mogen, de gesteldheid en betrekkingen zijner lijdens bij dergelijke gelegenheden kan te weten komen.

(*) Uit de uitgebreide cordonlinie, die dit corps heeft gevormd, (zie bladz. 1 en v.) en vooral uit de 41,388 zieken, die gedurende het jaar 1831 daarbij zijn voorgekomen (een getal dat niet als buitengewoon wordt opgegeven), kan men opmaken, dat het zeer talrijk moet geweest zijn.

Het blijkt uit het stuk van Dr. WASSERFUHR, dat de ziekte niet slechts door dadelijke aanraking besmet, maar dat de smetstof zich ook door middel van den dampkring verspreiden kan. Immers was dit het geval met een Bataillon Pruisen, die, in bivouac liggende om eene Afdeeling van 12,000 Polen te bewaken, gedurende 9 dagen blootgesteld was aan den luchtstroom, welke van dezen door den wind naar de eersten heen werd gevoerd, en hen daardoor zoo lang aan wezenlijke besmetting blootstelde, tot dat zij dit hun bivouac hadden verlaten. (verg. bl. 17.) Aan deze besmetting van den dampkring is het, naar ons oordeel, ook toe te schrijven, dat de ziekte, gedurende een zekeren tijd (b. v. in den winter) gesluimerd hebbende, echter naderhand onder zekere omstandigheden weder uitbreekt, en zich alsdan veel algemeener over alle volksklassen uitbreidt, dan bij hare eerste verschijning. — Dit algemeener te voorschijn treden der ziekte ten tweede male, zonder kenbare invoering eener nieuwe smetstof, zagen wij dan ook in Moscou (en elders) voorvallen, gelijk de Schrijver van het 2de Stuk aanmerkt (verg. bl. 60 en v.); schoon hij aldaar, in schijn van de oorzaak van dit verschijnsel op te geven,

en die te zoeken in algemeen verspreide en sluimerende kiemen der smetstof, welke onder bepaalde omstandigheden weder opgewekt worden, niets anders doet, dan het verschijnsel zelve met andere woorden te herhalen. — Niemand zal voorts betwijfelen, dat eene smetstof, die door den dampkring wordt bewaard en overgevoerd, niet insgelijks door andere middenstoffen zou kunnen bewaard en verspreid worden.

Het is ook blijkbaar uit het stuk van Dr. WASSERFUHR, dat de ziekte doorgaans door reizigers, uit besmette plaatsen komende, en vooral veeltijds door schepen en schippers wordt overgebracht, en dus de scheepvaart op de stroomen volgt (verg. bl. 28 en v., bl. 52. en v., en bl. 59 en v.); eene bijzonderheid, vooral in acht te nemen bij het bepalen van de voorzorgen tegen de invoering der besmetting. — Wij ook zagen twee van elders uit besmette plaatsen komende schepen Cholera-lijders hier heen voeren; doch door de wijze maatregelen der regering, die tot gelukkige voorbeelden voor anderen en voor de toekomst kunnen dienen, de werkelijke invoering der besmetting tot dus verre alhier afgeweerd.

Indien de overzetting en uitgave dezer stukken strekken moge, om de belangrijke opmerkingen, daarin vervat, meer algemeen onder den aandacht on-

zer Geneesheeren, en vooral der Plaatsbesturen te brengen, en hen in hunne pogingen tot breiding eener in hare gevolgen zoo vreeselijke ziekte, wier duurzaamheid daarenboven met geene mogelijkheid is vooruit te zien als zij ééns een ruim veld heeft gewonnen, eenigzins voor te lichten en te bevestigen, zal mijn doel bereikt zijn, en ik dit als eene milde belooning voor mijn arbeid beschouwen.

Amst. 1. Aug. 1832.

E.

NB. Twee of drie woorden, in het tweede dezer stukjes voorkomende, waren den Vertaler niet wel bekend, en werden in geen Woordenboek volledig opgehelderd. Daar zij echter alleen beroepsbezigheden betreffen, en dus niets tot het hoofdonderwerp toe- of afdoen, heeft hij gemeend daarom deze vertaling niet terug te moeten houden: zij zijn: *Angerhäusler*, *Freyhäusler*, *Ausgedinger*. Ingevolge van bekomen inlichtingen, heeft hij best geacht de beide eerste woorden eenvoudig door *huisman*, en het laatste, dat zoo veel als *Aanbesteder* zegt, in den gegeven zin door *Lijkbezorger* te vertalen.

NOODZAKELIJKE VERBETERINGEN.

Bl. 1. reg. 6. van boven, staat: aan deze zijde; lees: aan gene zijde.

— 10. — 12. — — staat: geene; lees: gene.

— 22. — 6. — — — — zieken; lees: ziekten.

— 24. — in de Noot. reg. 8. v. b. staat: hunne; lees: hare.

— 55. — staat: waterwerken; lees: waterkeeringen.

Enkele geringe Drukfeilen, als *pozen* voor *poizen*, *kreis* voor *kreits*, en dergelijke, gelieve de Lezer te verschoonen.

O V E R
DE BESMETTELIJKHEID

D E R
C H O L E R A ,

VOLGENS WAARNEMINGEN BIJ HET KONINKL.
PRUISSISCHE 2de LEGERCORPS, EN MET TE-
RUGWIJZING OP DE VERHANDELING VAN
Dr. VON STOSCH OVER HETZEELFDE
ONDERWERP.

DOOR

DR. A. F. WASSERFUHR.

HOOFDARTS VAN HET KONINKL. 2de LEGER-
CORPS, RIDDER VAN DE 2de KLASSE VAN HET
IJZEREN KRUIS EN VAN DE 3de KLASSE
VAN DE ORDE DES ROODEN ADELAARS:

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHYSICS DEPARTMENT

RECEIVED

W. J. VAN DER POL

PHYSICS DEPARTMENT
UNIVERSITY OF CHICAGO
CHICAGO, ILL.

I N L E I D I N G.

Het 2de Legercorps, hetwelk in vreedstijd zijne garnizoenen in *Pommeren* heeft, maakte in het jaar 1831 gedeeltelijk den cordon tegen de Cholera in verschillende liniën aan de *Netze*, aan de *Kiddow*, aan den *Weissel*, enz., gedeeltelijk stond het aan deze zijde van den cordon, die aan de grenzen van *Polen* was geplaatst.

Ten aanzien van de Cholera, stond het Corps derhalve gedeeltelijk in besmette plaatsen, gedeeltelijk in den onbesmetten cordon.

De verwijdering der beide Afdeelingen van het Corps was op sommige plaatsen niet groot (omtrent 5 tot 8 Mijlen), en daar de gesteldheid der troepen overal genoegzaam gelijk was, konde men, ten aanzien van heerschende ziekten, belangrijke vergelijkingen maken. Met uitzondering van enkele punten, waar de

Cholera eindelijk toch door den cordon heen was gedrongen, en waar zij ook de soldaten aantastte, bleef de geheele linie tot dusverre bevrijd van de Cholera. Ten gevolge echter van het doordringen der Cholera, werd de cordon opgeheven, en de troepen, daartoe behoorende, moesten insgelijks in de besmette plaatsen marcheren, in welken de Cholera bereids heerschte. Sedert dezen intogt in de besmette oorden, werd nu ook de Afdeeling van het Corps, die tot den cordon behoord had, door de Cholera aangetast. Edoch alleen die Bataillons, welke kwartier maakten in oorden, waarin de Cholera heerschte, werden aangetast; de overige bleven vrij.

Het Legercorps maakte nu te dier tijde veelvuldige marschen, en wel in oorden, in welken de Cholera gedeeltelijk *geheerscht had*, gedeeltelijk *nog heerschte*, of in welken zij *nog niet* uitgebroken was. Deze betrekkingen der troepen met *al* of *niet* besmette plaatsen kwamen dikwijls *gelijktijdig* voor in kleine landstreken van eenige vierkante mijlen omtreks; en hierdoor werd mij eene ruime gelegenheid aangeboden, om den besmettelijken aard der Cholera waar te nemen en te leeren kennen.

De slotsom van deze waarnemingen deele ik mede in het volgende berigt, hetwelk ik aan Zijne Koninklijke Hoogheid den Kroonprins, Kommanderenden Generaal van het 2de Legercorps, en den Heer Generaal-Staf-Arts, Dr. VON WIEBEL heb

afgezonden. Ik hield het voor overtollig nog meer voorbeelden bij te brengen, daar het mij voorkwam, dat de aangevoerde toereikend waren om iederen onbevooroordeelde *van de besmettelijkheid der Cholera* te overtuigen.

Geen Arts, in *Duitschland* ten minste, heeft gelegenheid gehad om waarnemingen over de Cholera mede te deelen, bij dergelijke betrekkingen der troepen, als voormeld, opgezameld, en ik hoopte derhalve, dat mijne mededeelingen ter opheldering van het *Vraagstuk omtrent de Besmettelijkheid der Cholera* niet ongewichtig zijn zouden.

Over de Aziatische Cholera, zoo als zij, van de maand Julij tot ulto. December 1831, in het Koninkl. 2de Legercorps geheerscht heeft.

De Aziatische Cholera heerschte bij de meeste Afdeelingen der troepen van het 2de Legercorps, sedert de maand Julij 1831, en was bij eenige gedeelten der troepen zeer vernielend. Met het einde des jaars 1831, hield zij evenwel overal op, en tot de maand Februarij 1832, had zich geen nieuw geval van Cholera opgedaan.

Gedurende den voormelden tijd kwamen er bij het Legercorps 558 Cholera-zieken voor, met uit-

zondering der Officiëren, Geneesheeren en Heelmeesters: 243 genazen daarvan, 310 stierven, en met ulto. December bleven er nog 5 reconvalescenten overig. Gedurende de 6 maanden, dat de Cholera in het Legercorps heerschte, kwamen bij hetzelfde over het geheel 25,129 lijdens voor.

In het gansche jaar 1831 bedroeg het aantal der zieken 41,388.

De toevallen der Cholera waren overal gelijkvormig, gelijk men die in 't algemeen beschreven vindt. De verspreiding der Cholera in de bijzondere kantonnementen was niet in dezelfde mate, even als ook de graad harer doodelijkheid verschillend was. Meestal werden slechts zoodanige personen door de Cholera aangetast, die reeds aan andere ziekten leden of reconvalescenten waren. Evenwel werden ook volkomen gezonde personen plotseling aangetast, waardoor de Cholera Asiatica als eene eigenaardige ziekte werd gekenmerkt, die niet slechts den hoogsten graad van eene andere ziekte was, maar op zich zelve bestond, dewijl ook de uitbarsting der Cholera bij zulke personen, die bereids door andere ziekten waren aangedaan, geen eigenlijken samenhang van deze ziekten met de Cholera liet bespeuren. Vooral werd de voorbeschiktheid voor de Cholera door eene slechte levenswijze bevorderd, en daarom woedde dezelve dikwerf hevig in zeer arme, onreine kantonnementen.

Toen de Cholera sterk woedde in de behoefstige

streken van *Polen*, alwaar bovendien zoo vele Joden wonen, werden ook andere personen, die van elders in deze oorden kwamen, ligtelijk door deze ziekte aangetast, en dit moest bij de soldaten des te eer plaats hebben, in geval hunne gezondheid door vermoeijenissen en ontberingen van allerlei aard dikwijls zeer veel geleden had. Intusschen bleven alle deze schadelijke magten, even als verkoudheid en misslagen in het diët, altijd slechts gelegenheidgevende oorzaken, die alleenlijk de voorbeschiktheid tot de Cholera konden versterken. Doch op zich zelve bragten deze schadelijke magten even zoo min de Cholera te weeg, als andere ziekten tot de verming daarvan toereikend waren; want de gesteldheid van de verschillende Afdeelingen der troepen was genoegzaam hetzelfde, en echter werden de troepen slechts dan door de Cholera aangetast, als zij in besmette kantonementen kwamen.

De Cholera had, even als alle overige aanstekende en niet aanstekende ziekten, hare verschillende graden. Zij tastte de lijdens gewoonlijk plotseling aan, en had een snel beloop; de naziekten waren van een *tijpheusen* aard, en zelfs nog dikwijls doodelijk, of zij verliepen zeer langzaam. De Cholera begon altijd met buikloop en braking, of met een van beiden; de eerste werd spoedig hevig; daarbij namen de krachten spoedig af, en het lichaam verviel. Het braken en de stoelgang had zonder inspanning plaats, en was met eenige ver-

ligting van de benaauwdheid verbonden. De ge-
laatstrekken kregen een diep lijdend uitzien, de
oogen zonken in, en werden met een vaal-blaau-
wen kring omgeven; de huid van armen en beenen
kreeg eene dergelijke zwart-blaauwe en donkerrood
gemarmerde kleur; vooral werden de nagels altijd
blauwachtig, en de huid der vingeren trok zich
in rimpels zamen. Het spreken vorderde eene be-
naauwende inspanning, de stem werd onduidelijk,
heesch, de borst beklemd en dikwerf als door
zamensnoering aangedaan, waardoor de benaauwd-
heid ten hoogsten graad gedreven werd. De geest-
vermogens bleven vrij, doch de lijder was altijd
onrustig, nu en dan duizelig; geen slaap gaf ver-
pozing; integendeel, de lijders wentelden zich
voortdurend in hun bed om. De tong werd wit-
blauw, koud en dik; niet droog. In den hart-
kuil ontstond een gevoel van branding, dat dik-
werf zeer hevig werd. De eetlust ontbrak geheel
en al; daarentegen nam de dorst en het verlangen
naar koud water of naar bier spoedig toe, en mar-
telde den lijder op eene ongewone wijze. Het drin-
ken verwekte meestal een gerommel in den buik,
en vermeerderde de braking en den buikloop. De
ontlaste stoffen waren niet met gal gemengd, ge-
woonlijk troebel, waterig en vlokkig: in het lig-
haam hoorde men eene eigenaardige rommeling,
de buik bleef evenwel week en was ingevallen.
De pisafscheiding hield meestal op. De oppervlakte
des ligchaams was gewoonlijk koud als marmer;

dikwijls echter was de temperatuur des ligchaams ongelijk, zoodat de armen en beenen kouder, en het hoofd en de borst met een kleverig zweet bezet waren. De pols werd menigvuldiger, klein en zonk geheel weg, zoodat men noch den polsslag der kropslagaderen, noch den slag van het hart, kon voelen. Meestal klaagden de lijdens over pijnen in de knieholte, en somtijds openbaarden zich tonische krampen in de handen en voeten, en vooral in de vingers en teenen, waarbij de zieken dikwijls onophoudelijk en met eene angstige gejaagdheid baden, dat men hen de beenen en armen wrijven zoude. De vingers werden somtijds door de kramp achterover gebogen, en de lijdens zelve toonden den Arts alsdan hunnen smartvollen toestand, terwijl zij daarbij hunnen dood met zekerheid voorspelden, die dan ook op de hooge graden der ziekte meest altijd spoedig volgde.

In de oorden, waarin de Cholera heerschte, leden vele menschen aan cholerische toevallen, vooral aan cholerischen buikloop, die zich op eene bijzondere wijze van den anderen buikloop onderscheidde, en wel vooral daardoor, dat de krachten buitengewoon en snel wegzonken. Het rommelen in den buik was algemeen; zelfs waren krampachtige aandoeningen in de knieholte, in de vingers en teenen niet zelden. De maag kon weinig verdragen; en zelfs bleven velerlei anders gewone spijzen niet zonder nadeelige gevolgen. Niet zelden nam men ook vermagering van anders gezonde personen waar.

Over de Besmettelijkheid der Cholera.

Als de bestrijders van de Besmettelijkheid der Cholera ook tegen het aanvoeren van gevallen ijveren, die voor de Besmettelijkheid der Cholera pleiten, terwijl zij beweren, dat even zoo vele gevallen het tegendeel bewijzen, zoo is het echter niet te ontkennen, dat, bij onderwerpen die tot de ondervinding behooren, bewijzen door voorbeelden boven alle andere bewijzen gelden. Het komt er hierbij allezins op aan, dat men alle gevallen vergadere, en niet uit enkele voorbeelden, maar uit de vereeniging van alle, zijn besluit vorme. Even zoo moeten zulke gevallen ook wezenlijk echt, en uit eene onbedriegelijke bron ontleend zijn.

Daar ik gelegenheid had, om de Cholera in vele steden en dorpen (en vele Afdeelingen van troepen) waar te nemen, en met vele Geneeskundigen daarover te spreken, daar ik ook alle Cholera-Hospitelen dier steden vlijtig heb bezocht, in het algemeene Cholera-Lazareth te *Bromberg* een tijd lang alleen met het geneeskundig bestier belast ben geweest, zoo konde ik vele waarnemingen van de Cholera bijeenzamelen; en terwijl ik te gelijker tijd van de ondervinding der overige Artsen der Corpsen gebruik make, zoo voere ik allereerst

de *facta* aan, die tot de nadere verklaring van het Vraagstuk aangaande de Besmetting eenigzins kunnen bijdragen.

De Aziatische Cholera openbaarde zich in ons Legercorps voor het eerst in de maand Julij, bij het eerste Bataillon van het 21ste Infanterie-Regiment, hetwelk in cordon bij *Dantzig* stond, en de Regiment-Arts BOUNESS was een van hare eerste slagtoffers, nadat hij een musketier, die door de ziekte was aangetast, had bijgestaan. Later stierf ook de Bataillons-Arts POHLE, nadat hij nog den vorigen dag den Hoofdman VON KALKREUTH, die ook aan de Cholera stierf, hulp had bewezen.

Het uitbarsten der Cholera bij de verschillende Afdeelingen der troepen volgde geheel en al hunne kantonnementen, terwijl altijd slechts de zulken dier Afdeelingen door de Cholera werden aangerand, die in besmette dorpen of steden kantonneerden, terwijl de overigen vrij bleven. Eenige Afdeelingen der troepen bleven er zelfs tot dus verre van bevrijd, hoewel zij zich overigens in volmaakt gelijke omstandigheden met andere Afdeelingen bevonden, en ook dikwerf zeer nabij de besmette plaatsen stonden.

De wijze van insluiping der Cholera in eene zekere plaats werd gewoonlijk door het belanghebbend publiek en ook door de Overheid opgegeven, terwijl meestal aangeduid werd, dat er personen uit de nabijgelegene aangetaste oorden waren aan-

gekomen, en dat deze zelve door de Cholera werden aangevallen, of dat andere personen, met de verdachte lieden in gemeenschap geweest, daaraan stierven. Als zich evenwel een Cholera-lijder in eene plaats opdeed, zoo volgden daarop terstond des anderen daags, of ten minste binnen enkele dagen, meer andere gevallen van Cholera. De verspreiding der Cholera onder de inwoners van hetzelfde oord, of in dezelfde Afdeelingen der troepen, kon niet zelden nagewezen worden; evenwel was dit nu en dan niet alzo, en alsdan brak de Cholera nu op deze dan op geene plaats van zulk een oord uit. Somwijlen was echter de gang der verspreiding zeer in het oog vallend, gelijk dit uit de volgende waarnemingen blijkbaar is.

Het *Landsbergsche* Bataillon Landstorm stond toenmaals in *Graudenz*, en verloor aldaar 17 lijdens van de 32 Cholera-kranken: de overige herstelden. De Cholera werd, volgens het algemeen gevoelen der Overheid en inwoneren, door een Schipper naar *Graudenz* gebragt, welke 15 Julij van *Dantzic* in den *Weichselkrug* bij *Graudenz* aankwam, hier de *Cholera* kreeg en daaraan stierf. Van daar af verspreidde de *Cholera* zich nu regts op de *Fischerei*, en lings langs den *Weichselberg*, trad bijna van huis tot huis verder, terwijl zij slechts weinige huizen voorbijging, vervolgens in de stad zelve, ging de *Mariënburger Poort* uit, naar de *Kolonie* en het nabijgelegene dorp *Klein-Torpen*.

In het 2de Regiment Kurassiers, dat slechts 10 van de 53 Cholera-zieken verloor, ging de verspreiding der ziekte met veel opmerkelijks verbonden. In Augustus stond het 1ste Escadron van dit Regiment in *Nackel*. Den 4. Augustus brak de Cholera uit in een Dorp, een mijl van *Nackel* gelegen, alwaar zij door een Poolschen overlooper zou zijn aangebragt, en doodde aldaar binnen weinig dagen 20 personen. Den 8. Augustus brak de Cholera reeds in eene voorstad van *Nackel* uit, doch eerst den 16^{den} in de stad zelve: den 1sten September hield zij in de voorstad, en den 10^{den} in de stad zelve op. De Cholera doodde in deze kleine stad en in een zoo korten tijd meer dan 100 personen, waaronder ook drie zieken-oppassers en eenige lijkdragers waren. De Kurassiers, welke bij de uitbreking der Cholera in de voorstad lagen, werden in de stad ingelegerd; twee van hen hadden in de voorstad in hetzelfde kwartier gelegen; deze waren de eerste, die den 10^{den} Augustus in de stad zelve aan de Cholera stierven. Hun vorige waard en waardin, in de voorstad woonachtig, waren eenige dagen te voren aan de Cholera gestorven.

Het 2de Escadron stond in een gezond oord tusschen *Tuchel* en *Konitz*, en was tot dus verre vrij van de Cholera gebleven. Het 3de en 4de Escadron lag in de nog vrije Steden *Rogasen* en *Wongrowiec*, resp. 3 en 6 mijlen van *Nackel*: zij bleven hier zonder Cholera-lijders. Toen zij

echter afmarcheerden , en het 3de Escadron den 9. October in het dorp *Konstancyewo* bij *Gollup* inrukte , in hetwelk de Cholera zoo sterk gewoed had , dat sommige huizen bijna uitgestorven waren , werden hier ook op denzelfden dag verschillende Kurassiers door de Cholera aangevallen.

In dit dorp bleven echter slechts 30 Kurassiers (en 26 Muskietiers), die men ten sterkste voor de uitgestorvene huizen waarschuwde. Een hunner, die aan koude koorts had geleden, was des niet te min in een dezer huizen gegaan , en kocht aldaar melk van eene nog door de ziekte verschoonde vrouw : hij werd denzelfden morgen ziek , en overleed des avonds aan de Cholera. Een andere Kurassier , die tot dus verre altijd gezond en zonder eenige vrees voor besmetting bleef , was den eersten lijder des morgens zeer behulpzaam , werd 's namiddags ziek , en stierf des avonds ten 10 ure aan de Cholera. Op dergelijke wijze bood de eene altijd den andere bijstand , en alzoo werden in 4 dagen (van 9 tot 12 October) in dit dorp 12 Kurassiers door de Cholera aangetast. Het Escadron trok verder voort , en er kwamen nog aanhoudend Cholera-lijders , van welken de meeste dadelijke hulp aan anderen hadden bewezen. In *Culmsee* werd een Kurassier door de Cholera aangetast , die den Ritmcester VON BLÜCHER hulp verleende ; beide stierven aan de Cholera. Bij het 4de Escadron kwam in het geheel slechts een

Cholera-lijder voor, en bij het 2de, gelijk reeds gemeld is, in het geheel geen.

In *Bromberg*, waar drie afgezonderde groote Ziekenhuizen bestonden, werd in een van dezen een lijder door de Cholera aangetast. Van toen af kwamen in hetzelfde Ziekenhuis bijna dagelijks eenige gevallen voor, terwijl de beide andere Ziekenhuizen gedurende eenige weken geheel van de Cholera bevrijd bleven. De Cholera had in *Bromberg* de burgers en de militairen reeds 20 dagen verlaten; doch zij brak op nieuw uit, toen andere troepen onmiddellijk uit besmette plaatsen aldaar inrukten. Dit geval kwam, onder gelijke omstandigheden, ten tweedemaal voor. In *Bromberg* stierven 4 oppassers van het Cholera-ziekenhuis, in *Nackel* en *Inowraclaw* 6, in *Thorn* volgens het zeggen der Artsen 13, doch de Kreisphysicus Dr. WEESE bepaalde dit getal slechts op 12.

Het Fuselier-Bataillon van het 9de Regiment Infanterie en het eerste Escadron van het Regiment Dragonders stonden van de maand Meij tot aan het einde van October in *Inowraclaw*. In de laatste dagen van Augustus brak hier de Cholera uit, nam 3 weken ongemeen toe in kwaadaardigheid en uitgebreidheid, en ten aanzien van de menigvuldigheid der gevallen even trapsgewijs weder af: de kwaadaardigheid bleef onveranderd. Niet lang te voren, was de Cholera in *Thorn*, vijf mijlen van *Inowraclaw* uitgebroken, en wel,

volgens de algemeene opgave, in gevolge van verkeer met personen, uit *Polen* herkomstig. *Thorn* werd wel door een militairen cordon omgeven; doch deze werd na een korten tijd weder opgeheven. Onmiddellijk daarna brak de Cholera uit in het stadje *Gniewkowo*, tusschen *Inowraclaw* en *Thorn*, en in het dorp *Gross-Murzyno*, en eenige dagen later (17 Augustus) werd in het dorp *Szymborze*, nabij *Inowraclaw*, in hetwelk eene Afdeeling Dragonders van het eerste Escradon kantonneerde, een Dragonder door de Cholera aangetast. Deze werd terstond in een vrij goed afgezonderd gebouw, in de Salpeter-ziederij bij *Inowraclaw* gebragt: hij stierf reeds den 18. Augustus. Eenige dagen daarna werd in hetzelfde dorp nog een Dragonder aangetast, wien de Compagnie-chirurgijn van het Bataillon Fusiliers, ISING genoemd, hulp toebragt. De Dragonder werd hersteld, maar de Chirurgijn ISING zelve door de Cholera aangetast, en stierf 48 uren daarna. Nu ontruimde deze Afdeeling het dorp, en betrok $\frac{1}{4}$ mijl van daar eene legerplaats, uit hutten zamengesteld. Een lijder was nog afgezonderd medegevoerd, die ook spoedig aan de Cholera stierf; maar de overige manschap, hoewel zij meest alle aan rheumatische en tusschenpozende koortsen onderhevig raakten, bleven evenwel volkomen van de ziekte bevrijd, terwijl zij in het genoemde dorp hevig woedde, en binnen enkele weken 60 inwoners doodde.

In *Inowraclaw* zelve brak de Cholera den 22.

Augustus allereerst in eene voorstad uit, en wel in eenige huizen, die niet verre van de Salpeterziederij lagen, waarin de eerste Dragonder aan de Cholera overleed. Reeds den 1. September werd een Slager midden in de stad aangetast, en de Cholera verspreidde zich nu spoedig door de gansche stad, werd ten uiterste kwaadaardig, en doodde in 6 weken omtrent 400 van de 4000 inwoners. Spoedig brak nu de ziekte ook uit, in het Militaire Ziekenhuis, waarin 500 lijders waren: doch zij kwam hier niet het eerst, gelijk men vermoeden zoude. Geene andere ziekte hoedde tegen de Cholera, en ook de overigens gezonde lijders aan *Scabies* werden er door aangetast. Eveneens werden gezonde soldaten, die in de huizen hun intrek hadden, aangegrepen. Sommige van dezen, die afzonderlijk ingekwartierd waren, waren des avonds gezond naar bed gegaan, en werden 's morgens dood gevonden: uit dien hoofde, en om spoedig aanzegging van de ziekte te krijgen, werden de soldaten niet meer afzonderlijk ingelegerd. Van de militairen, welke in *Inowraclaw* en in de nabijgelegene kantonnementen lagen, werden er, van 7 Augustus tot 21 October, 144 door den volkomen vorm der Cholera aangetast; 50 genazen en 94 stierven op dit getal. Van deze laatsten stierven er 49 in de eerste 24 uren (die dood werden aangegeven, en die welke in eenige uren stierven, medegerekend), 21 stierven tusschen 48 en 72 uren, en 24 stierven aan de naziekten der Cho-

lera tusschen den 4. en 24. dag. Behalve dezen stierven in *Inowraclaw* de Kommandant van het 3de Regiment Dragonders, de Adjudant van het Bataillon Fusiliers, een Compagnie-chirurgijn, en eenige zieken-oppassers. Een Bataillons - Arts stierf aan eene andere ziekte, en 2 andere Artsen, de Regiments - Arts Dr. HOPPE en de Bataillons - Arts Dr. NEUMANN, werden beide door de Cholera aangetast; doch beide genazen, schoon de eerste hevig geleden hebbe.

Daar bij de ongewone hevigheid der Cholera in *Inowraclaw* eene nog grootere sterfte onder de troepen aldaar te vreezen was, zoo werden deze naar *Bromberg* en *Gegend* verplaatst, en de vervoerbare lijdens gezamenlijk in de Hospitalen van *Bromberg* gebracht. Zoodra de troepen en de lijdens *Inowraclaw* verlaten hadden, hield de Cholera onder hen op: toen echter het Bataillon Fusiliers in *Bromberg* was gerukt, en de lijdens van hetzelfde in een der Hospitalen van die stad gebracht werden, werden er evenwel weder eenige lijdens van andere Afdeelingen door de Cholera aangetast, en er kwamen ook weder eenige gevallen van Cholera onder de burgers voor, zonder dat er bij het Bataillon dergelijke lijdens waren.

De dorpen met of zonder Cholera lagen dikwijls zeer nabij aan elkander, en als er soldaten van dezelfde Afdeelingen in deze dorpen inrukten, dan werden alleen diegenen door de Cholera aangetast, die in de besmette dorpen waren geplaatst.

De getrokkenene cordons deden overal opmerken, dat de naderende Cholera daardoor inderdaad te-geengehouden werd. Alleen de onmogelijkheid om de afsluiting volstrekt te maken, scheen de oorzaak te zijn, dat de ziekte verder ging. Deze verdere voortgang had echter terstond plaats, als de cordons geheel opgeheven werden.

De twee Bataillons Muskietiers van het 21ste Regiment Infanterie betrokken den 5. October, gedurende 9 dagen, een bivouac bij *Strasburg*, ter bewaking van eene Afdeeling Polen van 12,000 man, welke aldaar insgelijks in bivouac lagen. Het weder was schoon, maar koud en winderig. Onder de Polen waren eenige Cholera-lijders, die ik in het Lazareth te *Strasburg* behandelde. De wind hield, gedurende den ganschen tijd van het bivouac de rigting van het Poolsche leger op het 1ste Bataillon, terwijl het 2de Bataillon aan de andere zijde der Polen lag. Het 1ste Bataillon had wel in den cordon voor *Dantzic* eenige Cholera-lijders gehad, doch was sedert dien tijd daarvan bevrijd gebleven. In de legerplaats bij *Strasburg*, en in de opgemelde omstandigheden, brak de Cholera den 8. October in het 1ste Bataillon op nieuw uit, dat is, op den 4^{den} dag van zijne nabuurschap met de Polen, en in 6 dagen waren er reeds 9 Muskietiers aangetast, terwijl het 2de Bataillon geheel vrij bleef. Den 14. marcheerde het 1ste Bataillon af, en in de 5 eerste marschdagen werden er nog 15 Muskietiers door de Cholera aangetast;

doch toen hield de ziekte weder geheel in dit Bataillon op, ofschoon het weder in de laatste marschdagen en na het ophouden der Cholera meestal stormachtig was, en het Bataillon doorgaans bij eene koude luchtgesteldheid marcheerde.

Het 2de Bataillon des gemelden Regiments, dat in het geheel eerst slechts 2 Cholera - lijders, en wel den 27. September en den 2. October, te *Choyno* bij *Strasburg*, gehad had, bleef in zijne stelling geheel vrij van de Cholera. Den 16. October marcheerde het in deze gesteldheid af, en de 7de Compagnie kreeg haar nachtkwartier in *Duitsch - Eilau*, waar 37 inwoners aan de Cholera leden. Van het 1ste Bataillon, dat er den vorigen nacht gelegen had, waren twee Musketiers nog in hun kwartier door de Cholera aangetast, en in de plaats teruggebleven. Doch van die Compagnie, welke reeds den volgenden morgen verder ging, werden, van den 17. tot den 22. October, 27 man door de Cholera aangetast, en toen hield zij weder geheel op. Bovendien werd in denzelfden tijd slechts één man bij de 5de en een andere bij de 8ste Compagnie door de Cholera aangetast, en de 6de bleef geheel vrij, dewijl zij in geene besmette plaatsen gekomen was.

Toen het *Stettinsche* garnisoen den 14. October uit de streek van *Bromberg* weder in *Stettin* kwam, had hetzelfde op den ganschen weg geene Cholera - lijders gehad. In *Stettin* heerschte toenmaals nog de Cholera, en sedert den tijd van ge-

melden intogt der troepen aldaar tot den laatsten December, werden er op nieuw 22 soldaten door de Cholera aangevallen, waarvan er 8 stierven.

Om het vraagstuk, betreffende de Besmettelijkheid der Cholera met meer gestrengheid te beantwoorden, scheen het mij gepast toe, ook de redenen van die Artsen, die de Besmettelijkheid der Cholera ontkennen, te onderzoeken. Onder vele schriften, welke de Besmettelijkheid der Cholera ontkennen, kwam het mij voor, dat het stuk van Dr. VON STOSCH (*die Frage über Contagiosität oder Nicht-contagiosität der Asiatischen Cholera*, Berlin, 1831.) de meeste gronden had bijgebracht, waarmede die vraag ontkennend kan beantwoord worden.

Om het Niet-Besmettelijke der Cholera te bewijzen, vergelijkt Dr. VON STOSCH vooreerst de Cholera met bekende besmettelijke ziekten, en beweert (bl. 10), dat de laatste alle bepaalde tijdperken hebben, die zij noodwendig moeten doorloopen, en dat de Cholera zulke tijdperken niet heeft. — Vele dezer besmettelijke ziekten hebben allezins zeer bepaalde tijdperken, vooral de heete uitslagziekten, het roodvonk, de mazelen, pokken. Doch de venusziekte, de schurft, de hondsdolheid, de kinkhoest, zijn ongetwijfeld besmettelijke ziekten, en desniettemin hebben zij niet alle eigenlijke of vaste tijdperken.

Dr. v. STOSCH is ook van meening, dat het beloop der besmettelijke ziekten, als zij eens met koorts begonnen zijn, niet meer kan worden afgebroken, terwijl de Cholera dikwijls bij haar ontstaan genezen en haar loop daardoor afgebroken wordt. — Deze meening wordt reeds daardoor wedergelegd, dat men b. v. de venusziekte op elk tijdstip van haar bestaan kan afbreken en genezen. Zelfs de scharlakenkoorts heeft men, gelijk vele waarnemingen leeren, door koude begietingen in haren loop gestuit en genezen, zonder dat er ontvelling volgde.

Dr. v. STOSCH beweert verder, dat de bekende besmettelijke ziekten een eigenaardig ziekelijk product voortbrengen, terwijl de Cholera dit niet doet. — Waarin echter bestaat dit product bij de besmettelijke rotkoorts? En indien b. v. dit product bij de kinkhoest in de uitgeworpene slijm zal bestaan; dan kunnen toch de eigenaardige stoffen, die bij de Cholera ontlast worden, in gelijken zin als ziekelijke producten gelden.

Als Dr. v. STOSCH beweert, dat elke besmettelijke ziekte bepaalde kenmerkende teekenen heeft, terwijl de Cholera die mist, dan komt het mij integendeel voor, dat er niet ééne ziekte is, die zich door zulke sprekende kenmerken en in zoo hoogen graad onderscheidend openbaart, als de Cholera; ja geene ziekte is zich zelve gedurende zoo vele op één volgende jaren, in zoo vele verschillende landen, in alle jaargetijden en klimaten, zoo gelijk gebleven, als de Cholera. Zoodra het eerste geval van

Cholera in eene plaats voorkwam, hield het Bestuur eene bijeenkomst, en als dit *eerste* geval — om verschillende redenen — ook nog zoo twijfelachtig was, dan was voorzeker het *tweede* en *derde* zulks niet meer. Als de Cholera geene zoo bepaalde toevallen had, op welke wijze zoude men dan in ieder oord, waar de Cholera komt, en dat wel dagelijks, kunnen opgeven, hoe veel nieuwe lijders er bijgekomen, en hoe vele er gestorven zijn? Ja, Dr. v. STOSCH zelve is (bl. 19.) overtuigd, dat ook de lijkopening nog ontwijfelbare teekenen der Cholera oplevere.

Allezins heeft de Cholera ook hare graden van hevigheid, en in gevolge daarvan verschillende toevallen: even zoo hebben ook de andere besmettelijke ziekten hare graden, en wel tot zoo verre, dat eenige harer anders wezenlijkste toevallen kunnen ontbreken. Geenen Arts van ondervinding is het onbekend, dat met het roodvonk ook somtijds ziekten heerschen, die daarmede gemeenschap hebben; alsdan komt er wel daarvan afhankelijke keelontsteking zonder uitslag, of het laatste zonder de eerste, of scharlakenkoorts zonder keelontsteking en zonder uitslag voor. Even verscheiden is de besmettelijke rotkoorts naar haren graad en naar hare toevallen; hetzelfde geldt van de venusziekte, van de mazelen, van de menigvuldige soorten van pokken, en echter behooren alle deze verscheidenheden tot haar geslacht: Even zoo is het met de verscheidenheden der Cholera, zoodat deze kan bepaald zijn bij

den cholerschen buikloop, en toch tot het bepaalde geslacht behoort; terwijl deze cholersche buikloop zich zeer waarschijnlijk op dezelfde wijze verspreidt, als de Cholera zelve. Intusschen kan men aan deze verscheidenheden den naam der volkomen gevormde zieken niet meer geven.

Dr. v. STOSCH geeft (bl. 15.) ook zijn gevoelen over het wezen der Cholera op, en wijst daarbij op eene ziekelijke aandoening van het zenuwknopengestel. Dit zenuwknopengestel moet, helaas! zijne onbekende krachten tot vele onderstellingen leenen, en het onbekende met het onbekende te verklaren, kan nimmer tot de kennis der zaak voeren.

Dr. v. STOSCH tracht nu, volgens gemelde onderstelling, te bewijzen, dat de Cholera tot de zenuwziekten zoude behooren, en vergelijkt haar (op 2 bladz.) 1°. met den galloop, 2°. met de kriebelziekte, 3°. met de kinkhoest, 4°. met de tusschenpoozende koorts, 5°. met den St. Vitusdans, en 6°. met de vallende ziekte. Deze onderstelling, alsmede de overeenkomst tusschen de Cholera en eenige dezer ziekten, zou bewijzen, dat het wezen der Cholera niet besmettend ware. Zulke vlugtige overeenkomsten kunnen echter niets bewijzen, maar voorzeker wel tegen het gevoelen van Dr. v. STOSCH worden aangevoerd, want de kinkhoest is gewisselijk besmettend, en eene gestaafde overeenkomst van deze met de Cholera zoude voor de besmettelijkheid der laatste pleiten.

Het wezen der Cholera is tot dus verre nog onbekend. Het voorkomen dezer ziekte wijst op eene soort van vergiftiging, en voorzeker ontstond uit dit voorkomen de algemeene waan van eene werkelijke afzigtelijke vergiftiging. Zelfs volkomen gezonde personen, van allen ouderdom en geslacht, werden plotseling door pijnen in de maag, door benaauwdheid, braking en ontlastingen overvallen; zij behielden hunne volle bewustheid, en werden spoedig door den dood weggerukt. De wezenlijke, vaste toevallen der Cholera zijn die van de oplossing of het verlies der *irritabiliteit*. In de Cholera ontbreekt nimmer het zwarte pikaardige bloed, de zwakte van den hartslag of de geheele afwezigheid van den pols, en de pijnen of de tonische krampen in vele spieren; vooral doen deze laatste de spieren van het strottenhoofd aan, van waar de moeilijke spraak en de heesche stem ontstaat. De Cholera is eene ziekte van de irritabele deelen, van het bloed, van het hart en van de spieren, en heeft overeenkomst met die gesteldheden, die uit verstikking geboren worden: maar zij is geene zenuwziekte. (*)

(*) De Schrijver had zich juister uitgedrukt, indien hij gezegd had, dat de Cholera geene *bloote* zenuwziekte is, want dat ook de werktuigen des bloedsomloops, de spieren, het bloed, enz. hoofdzakelijk in de aandoeningen deelen, welke zij te weeg brengt. Doch te zeggen, dat zij geene zenuwziekte is, dit is naar ons inzien te verre gedreven; immers, hoezeer ook de hersenen zelve, en de verrigtingen van het

Om de wording der Cholera te verklaren, beschrijft Dr. VON STOSCH de weêrsgesteldheid en ziekte-constitutie, die de uitbarsting der Cholera te *Berlijn* voorafgingen, en laat, als hoofdzaak, reeds eenige maanden vóór de uitbreking der Aziatische Cholera, de gewone Cholera heerschen, welke, steeds klimmende, allengkens tot de eerste

zenuwgestel des *dierlijken* levens minder door de ziekte aangedaan worden (schoon men bij de Cholera ook dikwijls duizeligheid, bezwijming, een verminderd vermogen der zintuigen, enz. waarneemt), zoo lijden bij dezelve evenwel de zenuwen van het *organische* leven (en wel voornamelijk, gelijk Dr. v. STOSCH zegt, het knoopenstelsel) op eene kennelijke wijze, gelijk blijkt uit de benaauwdheid, de pijn in den hartkuil, de braking, de krampen van de spieren die hunne zenuwen uit het ruggemerg ontvangen, de huidkramp en al de overige ziekte-verschijnselen, die vooral in de werktuigen van het organische leven worden waargenomen. Hierom zou ik met Dr. v. STOSCH gelooven, dat de *nerf. sympaticus maximus c. annexis* wel degelijk oorspronkelijk, en inzonderheid, is aangedaan, en uit de als door vergiftiging verwekte aandoening van deze al de overige ziekte-verschijnselen afleiden: doch te beweren, dat de ziekte daarom *niet* contagieus is, is een besluit, waarvan de grond in 't geheel niet in dit eerste denkbeeld ligt opgesloten, terwijl het, dunkt mij, lijnregt strijdig is met de gewone en getrouwe waarneming der zaak. De mogelijkheid van *spontane* ontwikkeling der ziekte wil ik echter, vooral in de heete klimaten, niet loochenen (het oord en de wijze harer eerste wording toch is tot dusverre onbekend); maar ik geloof niet, dat zulks in onze streken het geval is. Ook is zij zelfs in haar eigenlijke moederland voor besmettelijk te houden, op welke wijze zij dan ook oorspronkelijk haar bestaan verkregen hebbe; — en schoon in ligte verscheidenheden deze besmettelijkheid zich minder duidelijk openbare, of wel in gunstige omstandigheden geheel ontbreken kunne. — Of overigens de hevige krampen in vele spierachtige

zoude overgegaan zijn, hoezeer Dr. v. STOSCH, in tegenspraak met dit zijn gevoelen (bl. 25.) wederom zegt: « *de ziekte heeft ons in 't oog vallend ver-
« rascht.*» Indien zulk eene beschrijving ook schijnbaar geheel aan het doel moge beantwoorden, zoo vervalt zij toch tot niets, wanneer men, gelijk dit bij zulk een onderzoek behoort, de Cholera niet slechts in *Berlijn*, maar in 't algemeen overziet. Deze weêrsgesteldheid in *Berlijn*, deze bewolkte hemel, deze nevel, deze zoele drukkende dampkring, de veelvuldige regen, dit alles, en nog meer, had toch niet in alle landen en in alle jaargetijden plaats, waarin de Cholera uitbrak. Daar-entegen is het toch eene stellige waarheid, dat de Cholera in 15 jaren, in 3 werelddeelen, in alle jaargetijden, bij alle warmtegraden, bij de meest verschillende ziekte-constitutiën, en met alle mogelijke weêrsgesteldheden, van plaats tot plaats is

deelen, bij de Cholera waargenomen, wel zoo geheel en dadelijk op eene oplossing der *irritabiliteit* wijzen, als de Schrijver zegt, is mede te betwijfelen. Voorzeker zien wij deze in het hart, en de vaten zeer plotseling gezonken; doch is dit, in den aanvang der ziekte, niet het omgekeerde met de spieren der ledematen? is ook de *motus peristalticus* der darmen, althans in den beginne, niet aanmerkelijk verhoogd? — Doch zeker is het, dat deze gedeeltelijke *excitatie*, waarin zeker ook de *sentibiliteit* van het knoopengestel, gelijk wij beweerd hebben, aanmerkelijk deelt, zeer spoedig in eene algemeene, meestal doodelijke wegzinking aller krachten en verrigtingen in al de werktuigen overgaat.

VERTALER.

uitgebroken, in het algemeen altijd slechts een zeer korten tijd heeft geheerscht, en weder verdween, terwijl zij vrij dikwijls dezelfde weêrgesteldheid achterliet, die bij haar ontstaan plaats had, en insgelijks alle die omstandigheden en oorzaken nableven, waaruit zoo menigwerf haar ontstaan verklaard is geworden. Inzonderheid waren de gastrische en tusschenpoozende koortsen, ten minste bij het 2de Legercorps, veel boosaardiger na de Cholera, dan vóór dat zij heerschte, en het kan waarlijk niet uit epidemische oorzaken verklaard worden, hoe het toeging, dat de Cholera in de morsige steden der Poolsche Joden in 14 dagen den hoogsten graad van hare kwaadaardigheid bereiken en echter na 14 dagen weder verdwijnen konde.

Hetzelfde geldt van de beschrijving der ziekteconstitutie; en indien de gewone Cholera ook in *Berlijn* en vele andere plaatsen dikwerf vóór de uitbarsting der Aziatische Cholera is opgemerkt, dan bestond deze constitutie in andere landen niet, en ook Dr. v. STOSCH zag zich (bl. 15.) gedwongen, de Aziatische Cholera als wezenlijk van de Europesche verschillend te verklaren. Bij dit punt van wezenlijk verschil, dat door alle Geneesheeren wordt erkend, moet men toch ten laatste bepaald blijven, en het is opmerkelijk, dat ook Dr. v. STOSCH hetzelfde erkent, en het echter weder met halve woorden tegenspreekt, om slechts zijne onverdedigbare stelling te kunnen staven. Dat de Aziatische Cholera in 't algemeen voor

Europa eene nieuwe ziekte zij, moet toch door ieder erkend worden. De beste Schrijvers hebben dit bewezen; want in geen der oude schriften vinden wij deze ziekte vermeld of beschreven.

Dr. v. STOSCH tracht nu (bl. 29.) te wederleggen, dat de Cholera, gelijk men meent, door den Schipper MATER in *Berlijn* gebragt is. Hij moge daarin wezenlijk gelijk hebben; doch daardoor kan niet in 't algemeen wederlegd worden, dat de Cholera ingeslopen kan zijn. De ondervinding heeft het genoegzaam bewezen, dat de gemeenschap tuschen besmette en niet besmette oorden, zelfs door een militairen cordon, niet te stremmen was, en niemand zal er aan twifelen, dat de Cholera te *Berlijn* insluipen konde, langs honderd wegen, die alle onbekend bleven. In de nabijheid van *Bromberg*, verhaalde mij de waard van een herberg, een jood, veel van die stad, toen dezelve door een cordon ingesloten heette; ik vroeg hem, of hij dus zelve daar geweest was; — listig lagchende antwoordde hij, dat hij iederen avond wel door den cordon naar *Bromberg* was gegaan.

Het blijft toch altijd eene gewigtige waarheid, dat niet slechts de bewoners van ieder oord, maar ook het Bestuur daarvan, meestal de indringing aanduiden. Als men hier tegen kan beweren, dat deze indringing niet officieel bewezen is geworden, dan ligt dit bewijzen toch niet in de zaak zelve, maar alleen daarin, dat niet al de plaatselijke Besturen de moeite namen, om de zaak te

bevestigen. Zoo zijn de *facta*, welke over de indringing der Cholera in *Garz* aan den *Oder* en in *Stettin* met geregtelijke stukken bewezen worden, niet zonder gewigt.

De Aakschipper SASSE, die in een dorp bij *Custrin* woont, had den 14. Augustus een schippersknecht, JAGOW genoemd, in zijne woning geherbergd. In den pas van JAGOW, waarin de onderscheidene plaatsen, waar hij zich had opgehouden, werden genoemd, was niet opgegeven, in welke plaatsen hij in de laatste dagen verblijf had gehouden: daarom kon men daaruit opmaken, dat hij zich in oorden had bevonden, in welke de Cholera geheerscht had; ook was de Cholera toenmaals reeds in *Schwerin*, bij *Landsberg* aan de *Warthe*, uitgebroken, uit welk oord JAGOW gekomen was. SASSE voer den 16. Augustus met zijne aak den *Oder* af, den 17. voorbij *Garz*, den 18. naar *Stettin*, en nam JAGOW mede, wiens huis bij *Garz* lag. Op den weg naar *Garz* werd JAGOW, gelijk SASSE in zijn verhoor bekende, door eene hevige koortskoude aangevallen; SASSE bedekte den lijder met zijnen rok, dien hij daarna zonder de minste reiniging weder aantrok. Den 17. Augustus kwam SASSE, des morgens ten 5 ure, bij *Garz* aan, JAGOW ging aan land, vertoonde zijn pas, en ging in zijne woning. Aldaar bleef hij drie uren bij zijn gezin, bestaande uit zijne 30jarige vrouw en 3 kinderen, doch, dewijl hij ziek en zijn pas onvoldoende was, werd hij intusschen naar de afzonde-

ringsplaats gebragt, en zijne woning afgesloten. In den nacht van 19 tot 20 Augustus werden reeds de vrouw en 2 kinderen ziek, en den 20. het derde kind, dat nog zuigeling was. Des morgens van den 21. stierf de vader en zijne eenjarige dochter aan de Cholera; daags te voren waren de vrouw en de zesjarige zoon daaraan gestorven, en den 22. Augustus stierf ook de achtjarige knaap. In de afzonderingsplaats waren KRÜGER en MEUSER tot oppassers aangesteld; de eerste werd den 23. Augustus ziek, klaagde over groote matheid en benaauwdheid in den hartkuil, er volgde braking en stoelgang, hij werd duizelig en kreeg hevige pijnen in de knieholte, werd daarop heesch, ijskoud, had ingezonkene oogen, geen pols, de nagels, voeten en handen werden blaauw, de tong koud, hij werd zwak, bewusteloos, en stierf reeds denzelfden dag ten 6 ure. De tweede oppasser, die thans zijn dood nabij meende, wilde ontvluchten, terwijl hij te kennen gaf, wel te weten, dat de Geneesheeren verplicht waren om dergelijke lijdens spoedig te vergiftigen, opdat de ziekte zich niet verder zoude verspreiden. Bij hem volgden nu den 24. Augustus insgelijks de toevallen der Cholera; doch hij bleef in leven. De vrouw van den Visscher BIESTER woonde naast JAGOW, en had zich slechts eenige minuten in zijne woning met hem onderhouden; zij werd 22 Augustus door de Cholera aangetast, en stierf den 25. De ongehuwde CHRISTINE MIX was insgelijks een oogenblik

in de woning van JAGOW geweest, en werd den 24. door de Cholera aangetast. Tot den 7. October waren in *Garz* reeds 33 personen door de ziekte aangegrepen, en 21 daarvan overleden.

De Schipper SASSE was intusschen 18 Augustus te *Stettin* gekomen, en bleef daar tot den 20. Den 25. en 26. Augustus werden er in *Stettin* 3 arbeidslieden ziek, die te zamen in één huis woonden. Een hunner stierf reeds den 25., de beide andere eenige dagen later, en de Cholera verspreidde zich nu ook in *Stettin*. Een dezer arbeidslieden won zijn brood in den omgang met schippers, doch zijne gemeenschap met SASSE kon niet aangewezen worden. Al deze aangevoerde *facta* laten nauwelijks eenigen twijfel over, of de uitbreiding der Cholera, ten minste in *Garz*, heeft in verband gestaan met de aankomst van JAGOW.

Als Dr. v. STOSCH de Cholera in *Berlijn* allengskens uit de voorafgegane ziekte-constitutie laat ontwikkelen, terwijl hij de menigvuldige gevallen van gewone Cholera, die vóór de uitbreking van de Aziatische Cholera voorkwamen, slechts ten aanzien van den graad, van de laatste onderscheidt, en deze Cholera uit de gewone Cholera doet ontstaan, dan spreekt hij daarin zich zelve tegen, want hij zelve erkende (bl. 15.) een wezenlijk onderscheid tuschen beide ziekten, en bij dit laatste kan het verschil der graden geene ineensmelting medebrengen. Als de Heer v. STOSCH wilde beweren, dat de voorloopige gevallen reeds de

Aziatische Cholera geweest zijn, dan had dit door bewijzen moeten worden gestaafd; want die gevallen konden niet met de gewone Cholera verwisseld worden, dewijl beide ziekten wezenlijk onderscheiden zijn. In de plaats van dit bewijs wordt de zaak door de beschrijving der heerschende ziekte-constitutie en der heerschende ziekten, — braakloopen, tusschenpoozende koortsen, Influenza, — wel zeer in nevelen gehuld, doch niets wordt daardoor bewezen. In den aanvang heet het (bl. 17.): « Reeds toenmaals, vooral in het begin des voorjaars, verscheen de gewone braakloop buitengewoon menigvuldig, daarop volgden braakloopen van aanmerkelijke hevigheid; » (alzo niet Cholera Asiatica van een minderen graad.) Toen zag Dr. v. STOSCH in Junij « een braakloop van buitengewone hevigheid, met kramp in de knieholte, koude der ledematen, en bleeke kleur van de huid. » Welk eene soort van braakloop was dit nu? Dit wordt niet nader opgegeven, en een der beide soorten konde het echter slechts zijn. Men ziet intusschen uit deze vermenging der begrippen van braakloop met die van krampen in de knieholte, koude, bleekheid, den gang van het bewijs. In Julij, zegt Doctor v. STOSCH, begon de braakloop een eigenaardig karakter te toonen, zoodat de geneesheeren beraadslaagden, of zij niet met de Aziatische Cholera te doen hadden. Later kwamen er nu steeds meer toevallen der Aziatische Cholera bij, en nu had deze haar bestaan.

Op zulk eene wijze kan men de gastrische ziekte-constitutie tot oorzaak van de wording van alle ziekten maken. Doch zoo wij ook dat alles toegeven, dan vervalt toch de gansche onderstelling van Dr. v. STOSCH, zoodra men dezelve slechts eenige mijlen buiten *Berlijn*, en nog meer, als men haar op andere jaren, andere landen, andere omstandigheden, enz. mogt willen toepassen. Zelfs voor *Berlijn* strekt deze onderstelling niet verre, want eene ziekte die, naar gelang der bevolking, zoo weinige menschen aantast, heeft men nog nooit (in een naauweren zin des woords) *epidemie* genoemd, en hoe opmerkelijk is in dit opzigt niet het geringe aantal van Cholera-lijders van het sterke garnizoen te *Berlijn*, waar het getal immers bij 35 bepaald bleef. Tot verklaring van den aard der Aziatische Cholera behoort daarom een geheel ander standpunt, dan Dr. v. STOSCH gekozen heeft, want zoodra de Cholera in een oord is uitgebroken, kan de besmetting op eene ons nog onbekende wijze en onder onbekende omstandigheden plaats hebben. Op welke wijze bragten de Franschen ons dan den besmettenden Tijphus uit *Rusland*? Zij passeerden onze steden, en lieten de inwoners in alle hunne kwartieren besmet achter.

Dr. VON STOSCH wijst, om deze zijne stelling te ondersteunen, op de berigten van andere steden, welke met zijne wijze van zien overeenstemmen, en het is bekend, dat er, toen de besmette plaatsen nog werden ingesloten, uit sommige Pruissische

Provinciën een zeker aantal van zulke berigten verscheen, welke zich tegen de besmettelijkheid der Cholera verklaarden. De Artsen van deze plaatsen moesten wel spoedig overtuigd worden, dat de Cholera door de maatregelen van afsluiting niet kon afgesloten worden, en ter afwering van de algemeene behoefte, die daardoor doelloos werd geboren, was het zeer natuurlijk dat zij deze maatregelen afkeurden. Het nadeel van de verordeningen van afsluiting in dit opzigt bragt echter een tegengesteld uiterste te weeg, en de besmettelijkheid werd nu geheel en al geloochend. — De vraag over de besmettelijkheid der Cholera kan voorzeker niet beslist worden, als de gronden ter beantwoording slechts worden afgeleid uit de waarnemingen die in een en hetzelfde oord zijn gemaakt, zonder dat de ziekte, sedert haar ontstaan, in haar gansche beloop en in hare geheele gesteldheid in alle landen, wordt overwogen; en als ook vele bijzondere steden hare waarnemingen bijeenvoegen, dan kunnen deze echter geen volledig resultaat opleveren, zoodra het onderzoek niet van dat algemeene standpunt uitgaat. Dergelijke beperkte waarnemingen kunnen voorzeker in 't algemeen tegen de besmettelijkheid der Cholera geen ander resultaat geven, dan het volgende:

- 1.) Eene insluiping van de Cholera in de stad is onbekend, niet bewezen;

- 2.) Vele lieden zijn met vele Cholera - lijders in aanraking geweest, woonden met hun bijeen, en bleven gezond.

Al het overige is niets dan onderstelling, en ontkenning der waarnemingen, die de besmettelijkheid bewijzen.

Slaat men echter den anderen weg in, en tracht men slechts de ééne vraag te beantwoorden: kwam de Cholera uit *Azie* of niet? dan is men genoodzaakt, om dadelijk het gezond menschenverstand te wederspreken, en zich in onderstellingen te verwickelen, zoodra men wil beweren, dat de Cholera *niet* uit *Azia* kwam. Stelt men zich de vraag voor: van waar kwam de koude koorts hier? dan vindt niemand den weg, en niemand denkt aan besmetting.

De Cholera is eene, voor *Europa* ten minste, geheel nieuwe ziekte, die de geringste overeenkomst niet met eene andere bezit. Nog nimmer heeft een Geneesheer eene heerschende ziekte beschreven, in welke de lijder zonder polsslag is, en toch zijne volkomene bewustheid heeft. Wij kunnen zelfs niet begrijpen, hoe het mogelijk zij, dat een mensch met een zoo zwart en dik bloed, zonder polsslag, dien men niet eens aan de groote slagaderen van den hals, de kropslagaderen, of aan het hart voelt, nog gedurige uren of dagen met bewustheid leven kan. Deze ziekte was en is zich overal gelijk, midden in *Azie* en midden in *Europa*: zij was dezelfde in den jare 1817, en

is aldus, door alle jaren heen, dezelfde in 1832, bij 30° koude en 30° warmte, bij den arme en bij den rijke, bij velerhande ziekte-constitutiën en alle weêrsgesteldheden. Zij verspreidde zich van uit één punt in *Azie* tot alle de werelddeelen, ging van dorp tot dorp, van stad tot stad, greep meest zieke personen aan, doch ook volkomen gezonde, van allerlei ouderdom en van beide geslachten; en echter zoude deze wonderbare ziekte, die in *Europa* nog nimmer was ontstaan, zij zou zich thans, bij alle die duizenden verschillende omstandigheden, in elke stad, in elk dorp, steeds van zelve kunnen ontwikkelen? Onze Europeaansche dampkring en onze bodem zouden op duizend punten, heden hier, morgen daar, steeds dezelfde ziektemakerde werking, hetzelfde afschuwelijke product, de Cholera, voortbrengen kunnen? Dit moest toch iederen onbevooroordeelde onmogelijk toeschijnen, zelfs dan, wanneer daartegen geene andere bewijzen aangevoerd konden worden.

Dr. v. STOSCH beweert (bl. 22.) allezins met regt, dat de Cholera geen *miasma* tot oorzaak hebbe, — « de wijze, waarop zij zich verspreidt, spreekt dit tegen. » Om dezelfde reden kan zij evenmin eene (miasmatisch-) epidemische ziekte zijn, want zulk eene ziekte openbaart zich in geheele landen te gelijker tijd, en zoude geene 15 jaren noodig gehad hebben, om van *Azie* tot ons te komen. Als Dr. v. STOSCH evenwel de oorzaak van het ontstaan der Cholera in eene gebrekkige wederwerking tus-

sehen de aarde en den dampkring stelt, en de ziekte als het voortbrengsel dezer afgewekene wederwerking verklaart, dan geldt zulk eene verklaring of voor alles of voor niets; voor alles, dewijl al de oorzaken van de aarsche verschijnselen door de wederwerking der genoemde magten, dat is van den dampkring en van de aarde, moeten bepaald zijn; voor niets, dewijl men door zulk eene verklaring geene kennis verkrijgt. Ten einde echter niemand uit deze gebrekkige wederwerking een dadelijk beginsel, eene bijzondere stof, als oorzaak der Cholera zoude doen ontstaan, zoo erkent Dr. V. STOSCH slechts eene negatieve verhouding dier wederwerking, en even als deze wederwerking in bepaalde streken tusschen de aarde en den dampkring stand grijpt, zoo zoude de Cholera, als product daarvan, op de aarde geboren worden. Men moet toestemmen dat deze kleine onderstelling, welke ook reeds op dergelijke wijze door JAMES ANNESLEY en vele andere Geneesheeren, is geopperd, alles doet verklaren, en alle waarnemingen en navorsching overbodig maakt. Hij die alzoo door de Cholera wordt aangetast, bevond zich op eene booze plek des aardbols, midden in den strijd tusschen haar en den dampkring, en als de plaatsen tusschen *Maagdenburg* en *Potsdam* van de Cholera bevrijd bleven, dan had deze strijd in de bedoelde tusschenruimte nog niet plaats.

Zulk eene verklaring kan men eigenlijk niet wederleggen, want zij is kennelijk een bloot spel

der verbeelding. Overigens schijnt Dr. v. STOSCH zijne vroegere meening vergeten te zijn, want hij verklaarde (bl. 7.) de Cholera voor eene epidemische ziekte, in *Indie* uit inheemsche oorzaken ontstaan. Het is wijders zeer gemakkelijk, het ontstaan eener heerschende ziekte door onderstellingen te verklaren. Hoe gemakkelijk was het niet, de Cholera in het *Deijische Hof* te *Koningsbergen* oorsprong te doen nemen uit het aldaar aanwezige moeras, uit de armoede, uit het slechte voedsel, enz.? Ware de scheurbuik aldaar uitgebroken, of waren tusschenpoozende of gastrische koortsen, of diarrheën daarin heerschend geworden, — dan levert de slechte moeraslucht, enz. toereikende oorzaken daartoe op. Intusschen bestond het *Deijische Hof* met al zijne dampen en overige eigenschappen reeds lange, zonder dat de Cholera uitbrak; en omgekeerd is de Cholera geweken, maar de moeraslucht is gebleven. De Cholera brak inmiddels ook in de schoonste, gezondste oorden uit, en ontvolkte steden en dorpen, in welken de beste staat van gezondheid heerschte. Als Dr. v. STOSCH (bl. 25.) beweert, dat de Cholera zich in *Berlijn*, geheel tegen de wijze der besmettelijke ziekten, niet straalsgewijs van uit één punt verspreidde, maar epidemisch slechts in dat gedeelte der stad heerschte, 't welk nabij den bevaarbaren stroom lag, dan steunt zijn gevoelen omtrent dit *factum* kennelijk op eene dwaling, dewijl even dit *factum* voor de besmettelijkheid der Cholera pleit, want

besmettelijke ziekten verspreiden zich *niet* straalsgewijs van uit één middelpunt, maar zij verspreiden zich naar de verkeering der besmette personen met anderen. Naar deze verkeering nam de Cholera haren langzamen vijftienjarigen loop van uit *Azia* naar de overige landen; zij rigtte zich niet naar den luchtstroom, werd in *Rusland* en *Polen* duidelijk spoediger verspreid door de togten der troepen, liet vele plaatsen geheel onaangeroerd, en trok zelfs geheele gewesten om, gelijk wij dit b. v. in *Pommeren* in den *Cösliner* Regeringskreits zagen.

Als nu Dr. v. STOSCH dáárin een bewijs tegen de besmettelijkheid der Cholera meent te vinden, dat de Cholera in *Berlijn* slechts zeer langzaam voortging, zoo hangt, gelijk bekend is, de voortgang van elke besmettelijke ziekte van omstandigheden af, die juist slechts door deze en niet door andere epidemische ziekten gevorderd worden. Als zulke omstandigheden niet noodwendig waren, dan zoude de pest in *Constantinopolen* onophoudelijk heerschen; edoch er gaan dikwijls vele jaren voorbij, eer zij heerschend wordt, en er worden aldaar geene cordons geplaatst. Niemand bestrijdt de besmettelijkheid der pest, en indien haar contagium ook niet zeer vlugtig zijn moge, zoo zal evenwel niemand er aan kunnen twifelen, dat vele lieden onophoudelijk in middellijke en onmiddellijke aanraking met lijdens aan de pest moeten komen. Echter verwekt deze gemeenschap dikwijls even

zoo min besmetting , als dit bij andere besmettelijke ziekten plaats heeft ; en op andere tijden of in andere plaatsen zal deze gemeenschap veel menigvuldiger zijn. Is het dan zoo onwaarschijnlijk , dat even zoo , als van deze verschillende omstandigheden de verspreiding der pest afhangt , gelijksoortige omstandigheden ook de meerdere of mindere besmettelijkheid der Cholera kunnen met zich brengen , en dat even daardoor de Cholera in *Lemberg*, *Praag*, *Inowraclaw* , zeer besmettend , en in *Berlin* niet zeer besmettend zijn konde ? Eene onvoorwaardelijk besmettende ziekte bestaat er , voor zoo verre ons bekend is , niet ; daarvoor heeft de natuur gezorgd ; en als er eene zoodanige ziekte van zulk een doodelijken aard bestond , dan moest het gansche geslacht der menschen daardoor noodwendig verdelgd worden. Ook de pest heerscht , gelijk de Cholera , menigmaal op eene plaats , en laat andere plaatsen , die in de nabijheid daarvan liggen , geheel vrij , hoezeer de gemeenschap niet gestremd is. Welke oorzaken dit verschijnsel te weeg brengen , is onbekend ; doch de zaak zelve staat vast ; en dit verschijnsel kan dus niet tegen de besmettelijkheid der Cholera gelden. Het wezen der Cholera is ons nog veel te onbekend , dan dat wij daaromtrent beslissend zouden kunnen spreken , en als ook de besmettelijkheid der Cholera volkomen bewezen ware , dan zoude het altijd nog overblijven , om het wezen of ten minste de eigenschappen van het contagium te lee-

ren kennen; want gelijk iedere smetstof hare eigene natuur bezit, zoo moet dit ook voor die der Cholera gelden. Wanneer het nu bekend is, dat eenige besmettelijke ziekten eene *onmiddellijke* overdraging van de smetstof vorderen, zoo als de koepok, de hondsdolheid, de venusziekte, enz.; terwijl anderen op eene verwijdering van ettelijke schreden aansteken, gelijk vermoedelijk de besmettelijke rotkoorts, de menschenpokken, de besmettelijke oogontsteking; en nog anderen op eene grootere verwijdering, zoo als het roodvonk, de mazelen, enz., zoude het dan niet mogelijk zijn, dat de Cholera ook op een aanmerkelijken afstand aanstekend zij, en dat dien ten gevolge de eerste Cholera-zieke in eene stad, in zekere omstandigheden, op een groot gedeelte der inwoners gelijktijdig zijne werking uitoefenen konde? Het is door stellige waarneming bewezen, dat er tot de besmetting eene voorbeschiktheid gevorderd wordt. Zelfs het gif des dollen honds werkt niet op alle menschen, en het is evenzeer bekend, dat van verschillende kinderen, die in dezelfde kamer wonen, veeltijds eenige onbesmet blijven, als de anderen aan pokken of roodvonk lijden. Opeen mensch, die de vereischte voorbeschiktheid niet heeft, valt de smetstof, als een vonkje op eenen steen. Zoo bekend deze waarheid is, zoo zeer verwonderen zich nog altijd vele menschen, dat zij niet besmet worden, hoezeer zij toch met Cholera-lijders bijeenwonen.

Dr. v. STOSCH geeft wel toe, dat men overal het ziek - worden van vele personen in hetzelfde huis en in dezelfde familie heeft waargenomen, en dat het grootste gedeelte van vele familiën aan de Cholera gestorven is: hij vergelijkt deze *facta* echter met gelijksoortigen, die bij de tusschenpoozende koorts voorkomen, en stelt de oorzaken daarvan in gelijkaardige plaatselijke omstandigheden, eene overeenkomstige levenswijze, en gelijke ligchaamsgesteldheid. Dit alles moet onbetwistbaar eene gelijke voorbeschiktheid te weeg brengen, en als men het *factum* op zich zelf voor zich legt, zoo kan daaruit geen bewijs voor de besmettelijkheid genomen worden. De wijze echter, waarop de Cholera in zulke familiën kwam, en onder welke omstandigheden zij van het eene lid derzelve op het andere overging, moet, in verband met andere waarnemingen, oogenschijnlijk in aanmerking genomen worden, als men de vraag omtrent de besmettelijkheid zal verklaren.

Dr. v. STOSCH, die reeds vele onderstellingen en overeenkomsten heeft te baat genomen, om de Cholera volstrekt van de besmettelijkheid vrij te spreken, roept ook den gemoedsindruk te hulp, die, bij eene bestaande voorbeschiktheid en in gevolge der voorafgaande vrees, de Cholera insgelijks voortgebracht zoude hebben. Dergelijke gevallen zullen altijd tot de zeldzaamheden behooren. De gemoedsindruk heeft inderdaad zelfs bij eenige soldaten, b. v. bij een Kurassier van het 2^{de}

Regiment, eene Cholera verwekt; intusschen zal niemand zulk eene Cholera met de Aziatische vergelijken. Allermint echter zouden de zieken-oppassers en vervoerders door zulke indrukken van de Cholera zijn aangetast geworden, gelijk Dr. v. STOSCH meent, en veel nachtbraken, als ook dronkenschap en misslagen in den eetregel, kunnen allezins ziekten verwekken, maar op zich zelve zullen zij nimmer eene Aziatische Cholera te weeg brengen, die veeleer hare bijzondere kiemstof vordert.

Naar mijne ondervinding, en volgens de voorgemelde bewijzen, houde ik de Aziatische Cholera voor geene miasmatisch-epidemische, maar voor eene besmettelijke ziekte. Daartoe wordt zij, behalve door zoo vele Artsen van allerlei Natien, in 't bijzonder ook gehouden door de Russische militaire Artsen en Officieren, die te gelijk met de Cholera van oord tot oord voortwandelden, en ik geloof, dat men juist bij zulke omstandigheden de zekerste gelegenheid heeft, om de natuur der Cholera, ten aanzien van hare besmettelijkheid waar te nemen.

Uit mijne waarnemingen kunnen de volgende besluiten worden getrokken:

1°. De Aziatische Cholera verspreidt zich slechts door hare besmettelijkheid, die echter in verschillende graden voorkomt, en op eigenaardige, nog onbekende omstandigheden berust.

2°. De Cholera ontstaat, sedert hare eerste wording (waarschijnlijk) nergens meer van zelve, is nimmer het gevolg van eene andere ziekte, ook niet van schadelijke uitwendige magten, van mislagen in het diët, verkoudheid, weersgesteldheid, of van eene heerschende ziekte-constitutie. Alle deze ongunstige verhoudingen der gezondheid kunnen slechts gelegenheid-gevende oorzaken tot het ontstaan der Cholera worden, in plaatsen, waarin de Cholera bereids heerscht; doch op zich zelve verwekken zij nimmer de Aziatische Cholera.

3°. Daar de Cholera nagenoeg slechts zulke personen aantast, die bereids aan eene andere ziekte lijden, of wier gezondheid door onmatigheid, verkoudheid, of door overmatige vermoeijenissen, door ontberingen, door angst en zorgen, is aangegrepen, zoo kan het voornaamste behoedmiddel tegen de Cholera ook slechts daarin bestaan, dat men zich van alle oorzaken van ziekte onthoudt, en zoo veel mogelijk de schadende uitwendige magten afwere.

4°. Gezonde personen, die door de Cholera worden aangetast, hebben gewisselijk eene bijzondere voorbeschiktheid voor deze ziekte.

5°. Daar de Cholera zich slechts door eene smetstof voortplant, zoo ontgaat men dezelve, als men de oorden vermijdt, in welken de Cho-

lera uitgebroken is. De gemeenschap tusschen zulke en andere oorden kan niet volkomen opgeheven worden; en daarom is men in de nabijheid van zulke plaatsen toch aan de besmetting blootgesteld.

60. Als er troepen in een oord marcheren, waarin de Cholera heerscht, dan moeten zij, als dit overigens kan geschieden, niet in de besmette plaatsen worden ingelegerd, dewijl zij anders gewoonlijk manschappen aan de Cholera verliezen, en deze ziekte bovendien dikwerf medevoeren.

Dit laatste is zoo menigmaal bevestigd, dat niet slechts de Geneesheeren, maar ook de Officieren en Soldaten daaraan volstrekt niet meer twifelen. Er zijn allezins besmette plaatsen genoeg voorgekomen, in welken de Cholera zich slechts aan eenige personen mededeelde, en hare besmettelijkheid zeer gering was. Daarentegen waren er nog meer besmette oorden, in welke geene troepenafdeeling slechts eenen nacht konde toeven, zonder dat er meer of minder personen door de Cholera besmet werden. Het 1ste Bataillon van het 2de Regiment Infanterie stond voor den 10. October in cordon bij *Pruissisch-Friedland* en *Schlochau*. De cordon werd opgeheven, en het Bataillon trok den 10. October binnen *Koronowo*, waar de Cholera was uitgebroken. Tot daartoe had het Bataillon nog geene Cholera-lijders ge-

had, en echter brak de ziekte reeds na weinig dagen van deszelfs verblijf in *Koronowo* uit, en tastte tot 22 October 8 Soldaten aan, waarvan er 5 stierven. De 4de Compagnie van dat Bataillon stond dicht bij *Koronowo*, in het dorp *Althoff*, waar de Cholera niet heerschte: dezelve bleef van de ziekte bevrijd.

Deze uitkomst had ik bepaaldelijk voorzeggd. Het Bataillon verliet 22 October *Koronowo*, en bleef duurzaam bevrijd van de Cholera.

Het zou eene dwaze handelwijze zijn, als een hooge militaire Arts zijna raadslagen, bij eene dergelijke gesteldheid der zaken, wilde gronden op de Niet-Besmettelijkheid der Cholera. Het gezonde menschenverstand zoude hem dagelijks het tegendeel leeren, en hem dwingen, zijn gevoelens over de Cholera niet op bloote onderstellingen, maar op onbevooroordeelde waarnemingen te vestigen.

---

*Algemeen overzicht van de Cholera-zieken,
die, sedert de uitbarsting der Aziatische
Cholera tot ultimo December 1831, bij
het 2de Legercorps zijn voorgekomen.*

De Cholera-zieken waren

in Julij	14
— Augustus	126
— September	227
— October	150
— November	24
— December	17

Somma 558.

Daarvan traden af,

Als genezen:

in Julij	1
— Augustus	13
— September	88
— October	81
— November	17
— December	13

Somma 243.

Als gestorven:

in Julij	10
— Augustus	64
— September	149
— October	64
— November	17
— December	6

Somma 310.

---

in 't geheel zijn afgetreden 553.

---

bleven ultimo December overig 5.

BESCHRIJVING DER GEVALLEN VAN AZIATISCHE
CHOLERA , DIE TOT DEN 20. NOVEMBER 1831
IN DEN REGERINGS - KREITS LIGNITZ
ZIJN VOORGEKOMEN ,

BENEVENS

EENIGE AANMERKINGEN OVER DE GEZONDHEIDS-
MAATREGELEN , DOOR HET PLAATSELIJK BE-
STUUR BIJ DEZE ZIEKTE TE NEMEN.

I. WAARNEMINGEN *betreffende de uitbarsting der ziekte , benevens de verspreiding en vernietiging der besmetting.* In gevolge van *naauwkeurige geregtelijke onderzoekingen* (verg. het *Amtsblatt d. Königl. Regierung zu Liegnitz pro 1831*, p. 344.) zijn in den Regeringskreits *Lignitz* tot den 20. November 1831 de volgende personen door de Aziatische Cholera aangetast.

1. Den 27. Augustus werd een schippersknecht ziek op een vragschip des *Oders*, dat bij *Kleinitz* (*Grünberger Kreits*) aan werd gehouden: hij stierf denzelfden dag. Bij de spoedige aanwending

van eene volkomene afsluiting en zuivering (*desinfectatie*) volgde er geen tweede geval.

2. Den 10. October stierf, na een lijden van zes uren, de schippersknecht GOTTIEB MULLER op een dergelijk vaartuig, dat bij *Tschiefer* (Frei-städter Kreits) werd aangehouden. De maatregelen en derzelve gevolg waren als bij 1.

3. In den nacht van 21 tot 22 October werd de timmermansknecht *Franke*, uit *Mohrau* (Züllichau-Schwiebusser Kreits) in het boschwachtershuis bij *Sawack* (Grünberger Kreits) ziek, en stierf den 22. Octob. Hij had eenige dagen vóór zijn dood den Visscher MILSCH in het visschen in den *Oder* bijgestaan, en was den 21. Octob. des avonds in het gemelde boschwachtershuis schijnbaar gezond aangekomen. De maatregelen en derzelve gevolgen, als bij 1.

4. *Alt-Läst* (Lignitser Kreits aan den *Oder*) met 278 inwoners en 86 huizen. Den 24. Octob. werd de daar woonachtige KRAMPF ziek, en stierf den 25. Hij werd den 24. ziek van zijn werk naar huis gebracht. Zijn eenjarige zoon werd in den nacht van den 24. op den 25. ziek, en stierf na een lijden van elf uren. De politie-maatregelen en derzelve gevolgen, als bij 1.

5. *Kleinitz* (Grünberger Kreits aan den *Oder*) met 1300 inwoners en 178 huizen.

Eerste huis. De t'huislegger KANTKE, 65 jaren oud, werd den 16. Octob. des avonds ziek, en stierf in den nacht tusschen den 17. en den 18. De weduwe verliet na de begraving des mans het huis. Deze ziekte werd niet als Aziatische Cholera beschouwd, en de noodige Politie - maatregelen nagelaten.

Tweede huis. De weduwe van evengenoemden KANTKE begon den 21. Octob., gedurende haren arbeid, aan toevallen van Cholera te lijden, werd door hare moeder verpleegd, en genas. Hare moeder werd den 26. der maand ziek, en stierf in den volgenden nacht. Twee personen, die in de tegenovergelegene kamer van hetzelfde huis woonden, doch zich zorgvuldig afsloten, bleven gezond.

Derde huis. ROGASCH, knecht van den buurman van den bij het eerste huis gemelden KANTKE, werd in den nacht van den 21. op den 22. Octob. ziek, en stierf den 25. des namiddags. Hij moet gedurende de ziekte van K. met hem hebben omgegaan. Zijne beide oppassers, de 56jarige FRIEDRICH KÖRBER en de 54jarige weduwe WENDRICH, werden den 25. Octob. allerhevigst door de Cholera aangevallen. KÖRBER bleef in dit huis en stierf des morgens vroeg van den 28.

Vierde huis. De bij het derde huis gemelde Cholera - lijderes, wed. WENDRICH, werd door hare kinderen in hunne woning gebragt, en stierf des nachts van den 26. Hare oudste dochter, 28

jaren oud, wier 2 kinderen op 28 en 30 Octob., onder verdachte verschijnselen, spoedig stierven, werd den 2. November ziek, en herstelde naderhand. Eene jongere zuster werd den 7. Novemb. ziek, doch genas ook. In dezelfde kamer werd verder, den 7. Novemb., de 66jarige t'huislegger LORENZ KRALL ziek, en stierf des morgens van den 8. Daarentegen bleven 8 personen, waarvan 4 onder de 14 jaren, in dit huis gezond.

Vijfde huis. De lijkbezorger ROGASCH, tus-schen 70 en 80 jaren oud, welke met den dood-graver, die met de begrafenis der Cholera-lijken was belast, verkeerd en hetzelfde bed met hem gedeeld had, werd den 28. Octob. ziek, en stierf na 24 uren.

Zesde huis. De schoonzoon van evengenoemden lijder, BOGATZ, 54 jaren oud, die zijn schoonvader in zijne ziekte had opgetilt, werd des avonds van 29 Octob. ziek, en stierf na 20 uren. Zijne vrouw en kinderen, die zich zoo veel mogelijk afgezonderd gehouden hadden, bleven gezond.

Zevende huis. De 66jarige doodgraver WENZEL, die met de begrafenis der Cholera-lijken belast was, en de vereischte voorbehoedings-maatregelen zoude verzuimd hebben, werd des middags van 30 Octob. ziek, en stierf 'smorgens vroeg des 31.

Op den 2. Novemb., des morgens vroeg, werd zijne 5jarige dochter ziek, en stierf denzelfden dag, 's namiddags ten 2 ure.

Den 4. Novemb. werd de wed. van WENZEL ziek, en stierf den volgenden nacht.

Den 6. Novemb. eindelijk werd de 8jarige zoon van WENZEL ziek, en stierf den 9.

Achtste huis. Den 1. November werd het $1\frac{1}{4}$ jarige kind van de ongehuwde ANNA ROSINA POHL ziek, doch genas weder. Dit huis staat naast aan het bovengem. huis van BOGATZ.

In hoe verre het eerste ziektegeval van KANTKE van besmetting afhangt, kon niet met zekerheid ontdekt worden.

Tot op de eerste dagen in Novemb. had men de ziekte in *Kleinitz* niet door voldoende maatregelen van afsluiting en zuivering te keer gegaan; van dit tijdstip af, werd het personeel van het Kreits-Physicaat naar *Kleinitz* verplaatst, de voormelde maatregelen met de hoogste zorgvuldigheid uitgevoerd, en nu slaagde men ook spoedig in de onderdrukking der besmetting. Terwijl zich de bovengen. Cholera-lijdens in *Kleinitz* opdeden, was de staat van gezondheid aldaar overigens zeer gunstig.

6. *Modritz* (Freistädter Kreits, in het *Oderthal*) met 213 inwoners en 54 huizen. Den 28. Octob. keerde de schipper BRACKMANN uit *Breslau*, waar de Cholera heerschte, naar *Modritz* terug. Den 31. stierf zijne vrouw, na een lijden van 12 uren, aan de Aziatische Cholera. De maatregelen en het gevolg als bij 1.

7. Op een vaartuig van den *Oder* bij *Klein-Tschirne* (Glogauer Kreits). Den 27. Octob. werd de schippersknecht WOLFF op het gemelde schip door de Aziatische Cholera aangetast. Aanvankelijk scheen de herstelling wel te slagen, doch later (12. Novemb.) volgde de dood.

Zijne echtgenoot, 32 jaren oud, werd 2 Nov. des avonds ziek, en stierf 'smorgens van den 4.

Haar zoon CARL, 9 jaren oud, werd den 4 Nov. ziek, en stierf 's morgens den 5.

Haar zoon GOTTLIEB, 9 jaren oud, werd 5. Nov. ziek, en genas daarna.

De oppasster KRAUSE, 54 jaren oud, werd 5 Nov. des avonds ziek, en stierf des morgens vroeg van den 7.

Alle deze personen hadden het gemelde schip na het uitbreken der ziekte niet verlaten; er was terstond eene gestrengte afsluiting bewerkstelligd; de ziekte bleef bij het schip bepaald.

Behalve de genoemde personen bevond zich nog een stuurman op het schip, die gezond bleef.

8. KOITZ (Lignitzer Kreits) aan den *Oder*, met 525 inwoners en 101 huizen.

De Huisman KUHNERT had zijne zuster uit het nabijgelegene *Maltsch*, alwaar haar man, GRABER genoemd, aan de Cholera gestorven was, met hare goederen, bedden, enz. met eene kar naar KOITZ laten voeren door den Huisman GUHL.

Eerste huis. Den 5. November werd KUHNERT

door de Aziatische Cholera aangetast, doch genas daarna.

Den 8. werd de weduwe GRABER, van *Maltsch* aangekomen, ziek, en stierf na een lijden van 24 uren.

Tweede huis. De echtgenoot van den Huisman GUHL, die de wed. GRABER van *Maltsch* afgehaald had, werd insgelijks den 8 Novemb. ziek, en stierf na een lijden van 14 uren.

Derde huis. De knecht GOTTLIEB SCHOLZ, in het aan den Breslauer straatweg gelegene *Kretschan*, werd 11 Nov. ziek, en genas daarna.

Vierde huis. Een 16jarige dienstbode, werd den 21. Nov. op het Nederhof des Domeingoeds ziek, en stierf.

De maatregelen van afsluiting en zuivering werden nu zeer nauwkeurig genomen, en er volgden geene meerdere ziektegevallen.

Terwijl dit plaats had, was de algemeene staat van gezondheid in KOITZ overigens als naar gewoonte.

9. *Koltzig* (Grünberger Kreits), met 946 inwoners en 119 huizen.

Eerste huis. Den 6. November werd de dienstmaagd ANNA MARIA LUDWIG bij den Landman GROSS ziek en stierf. Zij was 23 Octob. in *Karschin*

geweest, waar zij met de bewoners van het besmette *Kleinitz* in aanraking kan gekomen zijn. Den 28. Octob. werd een gedeelte van het 18de Regiment Landstorm, uit de ommestreken van *Polen* terugkeerende, in *Koltzig* ingelegerd.

Tweede huis. ANTON NOWOTNIK, de zoon van den schout, die nevens den eerstgenoemde woonde, werd den 7 Nov. ziek en stierf. Hij was dienzelfden dag ter markt in *Karge*, alwaar zich personen uit gedesinfecteerde huizen van *Kleinitz* bevonden.

In al de bovengenoemde plaatsen is de Cholera op de gemelde wijze gestuit geworden, en er heeft zich sedert 12 Nov. aldaar geen nieuw geval van Cholera vertoond. Derhalve zijn van 27. Aug. tot 30. Nov., in 6 oorden en op 3 schepen, 34 personen door de Aziatische Cholera aangetast. De ziekte kwam slechts voor in de 4 kreitsen, door of langs welken de *Oder* loopt, en slechts in streken, welke nabij dezen stroom gelegen zijn.

De overige 15 kreitsen van den gemelden Regeerings-kreits zijn tot dusverre geheel van de Cholera bevrijd gebleven.

II. Ten aanzien der bovengenoemde waarnemingen valt het volgende op te merken :

a.) De staat van gezondheid was, in de gemelde oorden, kort vóór, gedurende en na de

uitbreking der Cholera, met uitzondering dezer ziekte, niet van de gewone gesteldheid afgeweken. In September had eene zeer ongewone hoogte van het water des *Oders*, eenige dijkbreuken en overstromingen in de kreitsen *Lignitz*, *Glogau*, *Freistadt* en *Grünberg* ten gevolge gehad. De staat van gezondheid bleef evenwel in de oorden, die aan de overstromingen leden, in het algemeen goed; sporen van Cholera openbaarden zich aldaar niet. De menigvuldige dijkbreuken maakten in den laten herfst groote waterwerken noodwendig, die tot dusverre voortgezet worden; aan een enkel waterwerk arbeiden dagelijks 500 menschen. Evenwel is de Colera noch aan deze, noch aan gene plaats bij een waterwerk uitgebroken. Dat veranderingen in den dampkring bij het ontstaan der Cholera in de voorgemelde plaatsen hebben medegewerkt, doen de omstandigheden niet vermoeden.

b.) Waar eenige ziektegevallen na elkander voorkwamen, kon men de wegen, langs welken de ziekte zich door besmetting had verspreid, meestal zeer bepaaldelijk nawijzen, en wel met meer juistheid, als dit gewoonlijk bij besmettelijke ziekten plaats heeft.

c.) De ziekte week voor eene voldoende afsluiting en zuivering spoedig, en bijna eerder, dan dit bij andere besmettende ziekten gewoonlijk het geval is.

d.) Zoo lang de wegen der besmetting zich niet op veelvuldige wijze doorkruisen, en daardoor hunne sporen onduidelijk maken, kan men dezelve niet alleen bepaaldelijk aanwijzen, maar het blijkt ook, dat de uitbarsting der ziekte meestal volgt binnen 3 dagen, nadat de smetstof heeft ingewerkt. Het is Dr. RIDDER, in *Coerland*, alwaar de afgezonderde ligging der bijzondere goederen zoo wel de uitvoering der afsluiting, als de aanwijzing van de wegen der besmetting, gemakkelijker maakt, gelukt, om, op 3000 gevallen, bij 2000 den weg der besmetting aan te duiden (verg. No. 248 der *Staatszeitung*); terwijl in groote steden de wegen der besmetting zich reeds bij den aanvang op menigvuldige wijzen doorkruisen, en hunne sporen terstond onduidelijk worden. Hier worden de waarnemers ligtelijk tot de gevaarlijke meening gebragt, dat de ziekte zich niet door besmetting voortplant. Groote steden zijn minder geschikt om waarnemingen over de besmettelijkheid eener ziekte te maken, en ook bij de besmetting door de pokken en het roodvonk kan men aldaar de besmetting niet op zulk eene bepaalde wijze aanduiden, als dit gewoonlijk op het platte land kan geschieden.

Het is bekend, dat de Niet-Besmettelijkheid der Cholera in vele groote steden als grondstelling is aangenomen, en dat men, als bewijs voor dit gevoelen, onder anderen ook heeft bijgebracht, dat personen, die, aan andere ziekten lijdende, de kamer noch het bed verlieten, en zich dus niet in

de gelegenheid van besmetting konden bevinden, evenwel door de Cholera zijn aangetast geworden.

Hierbij moet men echter bedenken, dat daar, waar de Geneesheeren zich niet, na elk bezoek van een Cholera-lijder, op eene voldoende wijze zuiverden, juist die personen, die aan andere ziekten lijden of daarvan genezen, vooral aan het gevaar van besmetting zijn blootgesteld.

III. De zorgvuldige waarneming van de uitkomsten der afzonderings-maatregelen tegen besmettelijke ziekten geleidt tot de overtuiging, dat deze uitkomsten in elke Kreits verschillend waren, en dat dit verschil hoofdzakelijk van den verschillenden graad van bevoegdheid der uitvoerende besturen afhangt.

In eenige kreitsen bereiken besmettelijke ziekten bijna nimmer eene bijzondere uitbreiding. Deze gunstige uitkomsten ziet men niet alleen bij de ware pokken, bij de besmettende zenuwkoortsen, maar gewoonlijk ook bij het roodvonk; verder bij de schaapspokken, bij het miltvuur, enz.

In andere kreitsen zijn de uitkomsten regelmatig van een tegengestelden aard: nauwelijks kan de gelegenheid der besmetting in zulke kreitsen eenmaal bestaan, of de daardoor te weeg gebragte ziekte bereikt bijna onfeilbaar eene zeer aanmerkelijke uitgebreidheid.

De toereikende afsluiting van alle wegen langs welken aanstekende ziekten zich verspreiden, is

geene zoo ligte taak , als men gewoonlijk vermeent ; er bestaat veeleer geen gedeelte van het politiebestuur , waarvan de volvoering zoo moeilijk is , als juist dit , en niet zelden bevindt men , dat politie-beambten , die tot andere posten nog vrij geschikt zijn , volkomen onbekwaam zijn , zoodra het er op aankomt , om eene volkomene afsluiting te bewerkstelligen ; weshalve ook de voormelde gunstige uitkomsten niet regtstreeks in het meeren-deel der kreitsen plaats hebben.

Het gevolg van de afsluiting staat dus altijd in regtstreeksche verhouding met de bevoegdheid der besturen , die dezelve bewerkstelligen , en met het beléid en de goede gezindheid der inwoners , bij welken de maatregel ter uitvoer gebragt wordt.

IV. Die eenigzins met de menigvuldige vereischten vertrouwd was , aan welken het volkomen gelukken van de afsluiting tegen besmettelijke ziekten ook dan verbonden is , als de maatregel slechts in een dorp of in tijden van volkomen vrede moet worden uitgevoerd , die konde de verwachting niet voeden , dat de militaire cordon , van de *Oostzee* af tot aan de grenzen van *Silezie* en *Gallicie* , langs de Pruissische grenzen getrokken , alle en iedere insluiping van de besmetting der Cholera zoude verhoeden.

De stoutste verwachting , voor zoo verre die eenige ondervinding voor zich had , konde slechts

zoo verre gaan, dat de cordon de insluiping van de smetstof verminderen en de landen en streken, aan deze zijde des cordons gelegen, tijd zoude laten, om met allen onvermoeiden ijver, welke het vaderland, welke *Europa* van hen verwachten moest, de bijzondere gevallen van besmetting te verdelgen.

Geen man van ondervinding zal echter verwachten, dat de vernietiging der smetstof aldaar zal gelukken, waar men reeds bij den aanvang aanneemt, dat er geene smetstof voorhanden zij, dat de voortgangen der ziekte hoofdzakelijk van de weêrsgesteldheid afhangen, dat alle maatregelen van afsluiting nutteloos, ja nadeelig zijn.

V. Van dáár, waar de *Warthe* in het Groothertogdom *Posen* invloeit, tot de grenzen van *Silezie* en *Gallicie*, hebben de uitkomsten van den cordon de stoutste verwachtingen voldaan; slechts op eenige weinige punten van de gemelde grenslijn is de Cholera achter den cordon uitgebroken, en de latere Cholera-gevallen in *Silezie*, als: aan den *Oder* bij *Kleinitz* (Grünberger Kreits), *Maltsch* (Kreits Neumarkt), verder aan den *Oder* in *Leubus* (Kreits Wohlau), verder in *Maltsch*, *Breslau*, *Ratibor*, enz. kunnen — bij den ter zelfder tijd zeer gunstigen staat van gezondheid van de overige deelen van *Silezie* — het gemakkelijkst van de uitbarsting der ziekte aan den lageren *Oder* in *Garz*, *Stettin*, *Crossen*, enz. afgeleid worden,

als men in aanmerking neemt, dat vele honderden vaartuigen — van welke men bewezen heeft, dat eenige op hunne reis ware Cholera-ziekenhuizen waren — de gemeenschap tusschen deze punten onderhouden hebben; gelijk dan in 't algemeen de ziekte niet zoo zeer de stroomen, maar de scheepvaart op de stroomen, en wel van de *Warthe* af naar alle rigtingen, even zeer opwaarts als benedenwaarts, gevolgd is.

VI. Achter dat gedeelte des gemelden cordons, dat tusschen de *Warthe* en de *Oostzee* geplaatst was, was daarentegen de doordringing der Cholera menigvuldiger; waarbij men echter niet moet voorbijzien, maar 't gene van zeer veel gewigt is, dat de oorlog in *Polen*, in de nabijheid van dit gedeelte des cordons, gevoerd werd, dat verschillende omstandigheden aldaar de insluiping van de smetstof moesten bevorderen, dat de ziekte allereerst van *Warschau* af met rasschen spoed de noordelijke rigting van den oorlog volgde, en dat dezelve zich zuidwaarts in *Gallicie* en *Hongarije* verspreidde, nadat een corps *Polen* de grenzen van *Gallicie* was overgetrokken.

VII. Te *Moscou* en in eenige andere plaatsen, alwaar de ziekte reeds voor één jaar en voor eenige jaren heerschte, breekt dezelve altijd weder op nieuw uit. Vroeger tastte zij aldaar meer de arme volksklasse, later menigvuldiger dan te voren per-

sonen uit een hooger stand aan. Besmettelijke ziekten verspreiden zich het ligtst bij de arme volksklasse; dat echter in *Moscou* later de hoogere standen door de ziekte aangegrepen worden, kan daarvan afhangen, dewijl in het vorige jaar hoofdzakelijk de arme klassen zijn aangetast, en alzoo zich onder de hoogere standen later een grooter getal van personen bevonden, die voor de besmetting vatbaar waren.

VIII. Het miltvuur der huisdieren, en wel bijzonder van het rundvee, heeft eene bijzondere overeenkomst met de Cholera. Het standvastigste verschijnsel bij beide kwalen is de plotselinge en aanmerkelijke verandering des bloeds met gelijktijdige ziekelijke afscheidingen, die bij het miltvuur op de huid oppervlakte, doch bij de Cholera door het darmkanaal plaats hebben, waarbij de stondelijke wegzinking der levenskrachten als door verlamming, in verband met de overige verschijnselen, het hevige lijden van de zenuwen van het organische leven zeer bepaaldelijk aanduiden. Men heeft er lang en veelvuldig over gestreden, of het miltvuur zich door eene smetstof verspreidde. Thans is het buiten twijfel, dat deze te voren dikwijls zeer vernielende kwaal door eene dadelijke en voldoende afsluiting en zuivering bij enkele dieren bepaald en zeer spoedig vernietigd kan worden.

Ten aanzien der voorbehoeding, is het gebleken

dat de inademing van eene met eenig chloorgas gemengde lucht het rundvee bij het miltvuur zeer nuttig was: het dier moet daartoe, gedurende het bestaan der besmetting, dagelijks eenige malen een half uur lang in een stal geplaatst worden, wiens dampkring met eenig chloorgas (met vermijding van de zoutzure dampen) bedeed is.

De smetstof van het miltvuur is, met betrekking tot hare werkzaamheid, voor zeer verschillende graden van ontwikkeling vatbaar, en werkt daardoor op vatbare dieren veel spoediger, dan de meeste overige smetstoffen. Iets dergelijks schijnt met het Cholera-contagium plaats te hebben.

IX. De afsluiting is in de meeste groote steden, waar de Cholera uitgebroken is, zeer onvolkomen of in 't geheel niet ten uitvoer gebragt geworden. Ware de vatbaarheid voor het contagium der Cholera even zoo algemeen verspreid, als die voor dat der pokken, dan zoude, bij de vrije rondzwerving van het contagium, de eerste kwaal eene nog veel grootere heerschappij gevoerd hebben, dan nu het geval geweest is. Hieruit kan men afleiden, dat de vatbaarheid voor het contagium der Cholera minder algemeen zij, en daaruit weder verklaren: dat dit contagium reeds lang op eene plaats aanwezig en zelfs eenigzins verspreid zijn kan, eer de ziekte uitbreekt; verder, waarom de wegen der besmetting zoo dikwijls niet kunnen

nagegaan worden; waarom personen dikwijls aangetast worden, ten aanzien van welke men volstrekt geene gelegenheid tot besmetting kan aanduiden; waarom zoo dikwerf personen, die zich in hoogen graad aan besmetting blootstellen, evenwel niet door de ziekte worden aangetast, en omgekeerd. Verder zijn daardoor te verklaren, de ten deele wonderbare verhalen van de sprongen en den eigenzinnigen gang der ziekte, enz. Die omstandigheden hebben overigens ook meer of min bij andere besmettelijke ziekten plaats. Hoe dikwerf kan men den weg der besmetting, waarop eene pokziekte voortgaat, in weerwil van de zorgvuldigste nasporing, niet aanduiden. Hoe dikwerf mislukte de zorgvuldigste pok-inenting! Hoe dikwerf heeft men, om de kinderen op eene zachte wijze te doen pokken, dezelve in het bed van pokkenlijders gelegd, zonder dat er besmetting volgde, enz.

Dáárin echter verhouden de pokken zich steeds als eene besmettelijke ziekte, dat zij voor eene voldoende afsluiting wijken, of dat hare geringere of grootere verspreiding in verband staat met de verschillende graden van zekerheid der maatregelen van het gezondheidsbestuur.

Dezelfde maatregelen, tegen de Cholera aangewend, zullen de allerzekerste uitkomst opleveren omtrent de vraag, of de ziekte zich al of niet door besmetting verspreidt.

Het onderzoek der *facta* is op verre na niet zoo

verre uitgestrekt, dat de besmettelijke aard der Cholera met overtuigende gronden kan geloochend worden. In vroegere dergelijke gevallen heeft men, bij den strijd over het bestaan van eene smetstof, de middelen om die te keer te gaan gewoonlijk geheel verzuimd en de veldwinnende ziekte laten rondzwerven, tot dat de kwaal, na eene buitengewone menigte offers, door eenvoudige maatregelen van afsluiting werd bestreden.

Men vraagt: of het verstandig zij om nu bij de Cholera eveneens te handelen? Deze vraag schijnt ontkennend te moeten beantwoord worden, en wel voornamelijk om de volgende redenen:

a.) De *Contagionisten* en *Anticontagionisten* zijn met elkander in strijd. Wie van beiden gelijk hebbe, zij nog ongewis. Als de eerste dwalen, dan is daarvan het gevolg, dat vele huizen, of niet eens huizen, maar woningen, te vergeefs afgesloten, en vele personen en voorwerpen zonder noodzaak aan de zuivering onderworpen worden; als de laatste dwalen, dan is het gevolg daarvan, dat de smetstof eener moordende kwaal vrij rondzwerft en blijvend wordt.

b.) De weg, welke de *Anticontagionisten* aanraden, voert verder van de beslissing der zaak af, terwijl de door de *Contagionisten* aanbevolene weg onmiddellijk tot eene proeve leidt, wier naauwgezette en behoorlijke volvoering den gevaar-

vollen twijfel het vroegst en gelukkigst kan wegnemen

XI. Op het platte land zal de afsluiting der besmette plaatsen gewoonlijk zeer goed uitgevoerd kunnen worden, vooral daar, waar het vertrouwen op den Landraad en den *Physicus*, door langdurige en welwillende dienstbetooningen dezer beambten, gevestigd is, waar de kennelijk gunstige uitwerkselen van vroegere afzondering het vertrouwen op dezen maatregel bevestigd hebben, en waar ook ditmaal de maatregel terstond bij den aanvang zoo volledig wordt uitgevoerd, dat het gevolg niet lang twijfelachtig blijft. Deze handelwijze moet op het platte land voor iedere, ook de beste geneeskundige behandeling, die overigens daardoor volstrekt niet verhinderd wordt, den voorrang hebben.

Ook kan de geneeskundige behandeling in de ziekenhuizen op het platte land volkomener, en de afzondering nog ligter zijn, dan in de woningen der lijders: alleenlijk zal men, in den aanvang, aldaar een zeer voorzigtig gebruik van de ziekenhuizen moeten maken, bij den bekenden tegenzin der landlieden tegen zulke maatregelen, en dewijl, bij hunne volgzaamheid en goeden wil, ook in de gewone huizen de afsluiting met zekerheid kan worden uitgevoerd.

Ter verzekering der afsluiting wordt echter gevorderd, dat men voor de personen, zich in de

afzondering bevindende, op de beste en volkomenste wijze zorge, hen met welwillendheid en geduld van de gepastheid en wettigheid des maatregels overtuige; dat de afzondering niet over eene grootere ruimte uitgebreid worde, dan het doel volstrekt vordert; dat den gezonden leden der familie, die niet met de verpleging der lijdens belast zijn, de keuze vrij gelaten zij, om *of* in het afzonderings-gebouw te wonen, waar zij dan echter ook verplicht zullen zijn zich volkomen aan de afzonderings-maatregelen te onderwerpen, *of* zich uit het afgesloten lokaal in het veiligheids-(contumaz-) gebouw te begeven en na voorafgegane zuivering de volkomene vrijheid te herkrijgen, in welk geval zij evenwel ook het bezoeken van het afgesloten lokaal geheel moeten nalaten; dat vooral ook de Geneesheeren alle voorzorgen gebruiken, die tot de verhoeding van de voortplanting der smetstof noodwendig en met de vervulling hunner beroepspligten wel vereenigbaar zijn; dat de afsluitings-maatregelen door eenen, daarin ervarenen, *beambte* op de plaats uitgevoerd en dat alleen de vertrouwdste lieden als wachten worden aangesteld; dat de vertrouwdste inwoners des oords met wezenlijke deelneming in de zaak medewerken, en (hetgene de hoofdzaak is) dat er eene rigtige aantekening van de uitvoering des maatregels gehouden worde.

Niemand, die de afsluitings-maatregelen kent, zal van meening zijn, dat het bevel der overheid

tot de afsluiting, en de aanstelling van eenige wachters, den maatregel zelve reeds zeker maken, of het bevreemdend vinden, dat de smetstof, in weerwil van de afsluiting, hier en daar door-dringt.

In groote steden zullen deze hoogstgunstige gevolgen der afzondering dikwijls moeten ontbreken, wegens de bekende belemmeringen, welke de volkomene uitvoering derzelyven aldaar ontmoet: belemmeringen, die niet zoo zeer in de gegevene natuurlijke betrekkingen, als wel in de gemoederen der stadbewoners, vooral der leegloopers en der arme volksmenigte, gelegen zijn.

Het zal ook hier het best zijn, dat men de weldaad der verzorging in ziekenhuizen niet opdringe, en zich tijdens de uitbarsting der ziekte bepale bij eene zoo veel mogelijk zorgvuldige afsluiting der woningen waarin zich lijders bevinden, tot dat men de dwaling zal hebben overwonnen, en het verstand weder voor rede vatbaar is.

XII. Bij de wetenschappelijke nasporing van het vraagstuk der besmetting, moet men de gronden voor en tegen wel onbevangen te berde brengen, en hunne eigenaardige en wezenlijke waardij in overweging nemen; doch, met uitzondering van het wetenschappelijk onderzoek, kan echter elke twijfel, tegen de besmettelijkheid uitgesproken, bij de volks-massa slechts als eene gisping van de maatregel

len der Besturen, en in zijne latere gevolgen ter verdere verspreiding van de smetstof dienen.

Ten aanzien der afsluiting voeren ingewikkelde Instructiën, die boven de vatbaarheid der volksmenigte gaan, doch vooral de volslagene en herhaalde veranderingen in de bepalingen, niet tot het doel. Het schijnt genoegzaam, dat de afsluiting van het gebouw, waarin de lijder en de oppassers zich bevinden, volkomen zeker zij, de uitvoering van den maatregel, even als de omgang van bijzondere personen met een lijder in het algemeen, nauwkeurig worde aangeteekend, en de zuivering, zonder nadere onderscheiding van gift-opnemende en niet-opnemende dingen, op alles wat met den lijder in aanraking geweest is, uitgestrekt, edoch bij de aanwending der chloorkalk of chloor-natron-oplossing, en resp. bij de inwerking der *Guytonsche* berookingen gedurende eenige uren, bepaald worde. Zelfs bij de ware pokken is, naar veelvuldige waarnemingen, de zoo even-gemelde handelwijze volkomen genoegzaam, om de besmetting te vernietigen.

XIV. Elke nieuwe heerschende ziekte belet, reeds door hare natuurlijke werking op het gemoed der menschen, den onderlingen omgang wezenlijk. In *Egypte* heeft de Cholera, tegen welke het Bestuur aldaar geene maatregelen had genomen, buitengemeen sterk geheerscht, en den

handel geheel doen ophouden, zoodat alle betalingen een tijd lang geschorst werden. In het Oostelijk *Duitschland* was de handel op verre na niet zoo sterk gestremd, 't gene alleen toegeschreven moet worden aan de maatregelen des Bestuurs, die de ziekte in 't algemeen des te meer hebben tegengehouden, hoe volkomener zij ten uitvoer gebragt zijn. Echter heeft men veelszins getracht, de wezenlijk stand gegrepene stremming van den handel niet aan het heerschen der ziekte, maar aan de afzonderingsmaatregelen toe te schrijven.

Een ieder evenwel moge medewerken, om het oordeel te verzachten, hetwelk de toekomst eens over deze aangelegenheid zal hebben te vellen, ten einde zij niet genoodzaakt zij te zeggen :

Toen de ziekte de Oostelijke grenzen van het beschaafd *Europa* bereikte, dorst men hopen, dat zij door verstandige maatregelen zoude gestuit worden; de Hooge Besturen lieten het ook niet aan wijze maatregelen ontbreken. Edoch het bleek spoedig, dat de groote volksmenigte, zonder wier verstandige medewerking het gelukken dier poging niet was te verwachten, noch door de vorderingen der beschaving, noch door de ontdekking van den voortijd, geleerd had. Men vorderde, dat eene cordonlinie, van de *Oostzee* tot de grenzen van *Silezie* en *Gallicie*, de zoo menigvuldige wegen der besmetting volkomen

zoude afsluiten; toen de doorsluiping der ziekte op enkele punten niet te vermijden was, en deze veeleer op eene zeer kennelijke wijze juist in die mate toenam, naar dat de hinderpalen vermeerderden, met welke de cordon had te strijden, hield men dezen groothartigen, welgemeenden en over 't geheel verstandigen maatregel voor nutteloos, loochende de besmetting met dezelfde hardnekkigheid, waarmede men eens de besmettelijkheid der pest had geloochend, hield op den cordon, die van den oever der *Warthe* in het Groot-Hertogdom *Posen* tot aan de grenzen van *Silezie* en *Gallicie* de meest voldoende uitwerkselen gehad had, te ondersteunen, als ook de werking der smetstof in bijzondere gevallen met nadruk te stuiten, noemde de afsluiting nutteloos, ja schadelijk, schreef de stremming van den handel, die bij de uitbarsting van elke nieuwe ziekte onvermijdelijk is, alleen aan de afsluitingsmaatregelen toe, door welker volstandige uitvoering alleen de ziekte te stuiten en de handel langs den kortsten weg zou te herstellen geweest zijn; wekte den haat op tegen hen, die met redelijken ijver het gevaar trachtten af te wenden, en de door de ziekte aangetaste lijdens met onbaatzuchtige zelfopoffering hulp toe te brengen; hoopte op *Specifica*, met hetzelfde onverstandige vertrouwen als in den morgenstond van de eerste wetenschappelijke navorschingen der Geneeskunde, en de

volksmenigte gaf diengenen den meesten bijval, die in 't algemeen alle voorzorgen van de hand wees." (*).

Lignitz, 18 Decemb. 1831.

(*) De Lezer zij herinnerd, dat de animositeit van den Schrijver van dit Stuk tegen de *Non-Contagionisten*, in den laatsten volzin vervat, geheel voor zijne rekening blijft. — Overigens worde bij ons den wetenschappelijken strijd over het al of niet bestaan van een *Contagium* bij de Cholera, en het al of niet gepaste der maatregelen van afsluiting, met geene soort van onbescheidenheid of verwijt gevoerd, hetgene bij onze Duitsche naburen niet zoo zeer het geval schijnt te zijn.

Bij S. DE GREBBER, Boekverkooper in de Kalverstraat, tusschen het Spuy en Heilige Weg, No. 94, te AMSTERDAM, zijn de onderstaande GENEES-, HEEL-, VERLOS- en SCHEIKUNDIGE WERKEN te bekomen:

L. B. GUYTON MORVEAU en A. VAN STIPRIAAN LUISCIUS, Verhandeling over de Middelen, om de Lucht te zuiveren, de Besmetting te voorkomen, en derzelve voortgang te stuiten, gr. 8vo. . . . . f 1. 80.

Het nut en de heilzame werking der *Chlorureten*, in gevallen van verschillende besmettingen. . . . . « — 20.

J. W. H. CONRADI, Handboek der Algemeene Ziektekunde, naar de vierde verbeterde uitgave, uit het Hoogd. vertaald door J. J. GAASWIJCK, Med. Doct. te *Amsterdam*, gr. 8vo. « 3 75.

L. CHOULANT en A. MOLL LUIGI ANGELI van *Imola* de Jonge Arts aan het Ziekbed; met eenige der voornaamste Recept formules uit het *Clinicum* aan de Hoogeschool van *Padua*, 8vo. . . . . « 1 — 40.

A. F. HECKER, de Geneeskunde op hare wegen tot Zekerheid, of de Theoriën, Stelsels en geneeswijzen der Artsen, sedert den Leeftijd van HIPPOCRATES tot in onze dagen. Uit het Hoogduitsch vertaald door F. V. D. BREGGEN CORNELISZ., vermeerderd met de Nieuwste Stelsels in de Geneeskunst, voorgesteld en beoordeeld door G. A. RICHTER. Uit het Hoogduitsch vertaald door A. VAN ERPECUM, gr. 8vo. . . . . « 3. 75.

G. A. RICHTER, de Nieuwste Stelsels in de Geneeskunst voorgesteld en beoordeeld. Uit het Hoogduitsch, door A. VAN ERPECUM, gr. 8vo. . . . . « 1. 50.

Hippocrates Magazijn; toegewijd aan den geheelen omvang van de Geneeskunde, beschouwd als Wetenschap en Kunst, door C. A. L. SANDER, Stads Med. Doct. en Lector in de Ontleed- en Natuurkunde, J. J. WALOP, Stads Med. Doct., en G. H. WACHTER, Pz., A. L. M. Phil. Med. et Chir. Doct. Lijf-Chir. van Z. M. den Koning der *Nederlanden*, 7 deelen, gr. 8vo.

Dit Werk, dat zoo veel belangrijks bevat, is door de voornaamste Genees-, Heel- en Verloskundige van ons Land met hunne Waarnemingen vereerd, en is door alle Recensenten geroemd. De prijs daarvan is f 28. 15, en wordt thans, zoo lang de weinige voorhande komplette Exemplaren toereikende zijn, afgeleverd voor den verminderden prijs van f 14. 80. Ten einde eenigzins van de belangrijkheid deszelve te kunnen oordeelen, is hiervan een Berigt der Inhoud bij den Uitgever dezes gratis te bekomen.

F. S. ALEXANDER, over het Hospitaalversterf. . . . . « 1. 80.

J. L. FORMEY en A. MOLL, Proeve eener waardering der Pols, een groot en heerlijk hulpmiddel in Ziekten, gr. 8vo. « 2. 40.

A. P. WILSON PHILIP, over de Zwakke Spijsvertering en alle daaruit voorkomende Ziekten, als: Verstoppingen in den Onderbuik, Angstige Benaauwdheid, Slijm, Galziekten, Braking, Tering en anderen. Neerslachtigheid, Slapeloosheid, Hartklopping, Kramp, enz., gr. 8vo. . . . . « 2. 90.
